

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

Bakalářská práce

Tereza Janoušková

Kontrola porodnosti v Čínské lidové republice a její dopad na tradiční model čínské rodiny

The Birth Control in the People's Republic of China and Its Impact on the
Traditional Chinese Family Model

2015

Vedoucí práce: Mgr. Ondřej Klimeš, Ph.D.

Poděkování

Děkuji vedoucímu své bakalářské práce Mgr. Ondřeji Klimešovi, Ph.D. za jeho laskavý a vstřícný přístup. Děkuji své rodině a přátelům za jejich neocenitelnou podporu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval(a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 3. září 2015

.....
Jméno a příjmení

Anotace

Bakalářská práce „Kontrola porodnosti v Čínské lidové republice a její dopad na tradiční model čínské rodiny“ se zabývá tradičním modelem čínské rodiny a jeho proměnou vlivem dopadů politiky plánovaného rodičovství, stejně jako vývojem oficiálního postoje KS v otázce kontroly porodnosti po roce 1949 až do jejího rozsáhlého politického uplatňování počátkem 80. let. Práce se zaměřuje především na otázku toho, jaké základní funkce čínská rodina v minulosti zajišťovala, jaké bylo její uspořádání a jak stát v minulosti na rodinu nahlížel. Dále se zaměřuje na otázku toho, jaký byl postoj ČLR ke kontrole porodnosti mezi lety 1949 – 1980 a které vědecké práce měly na jeho utváření vliv, přičemž klade rovněž důraz na problematiku zavádění politiky plánovaného rodičovství a její zasazení do legislativního rámce. Následně práce vymezuje současnou rodinu na základě jejího porovnání s tradičním čínským rodinným modelem s ohledem na dopady politiky plánovaného rodičovství na současnou čínskou společnost.

Annotation

Bachelor thesis "The Birth Control in the People's Republic of China and Its Impact on the Traditional Chinese Family Model" deals with the traditional model of a Chinese family, and its transformation due to the impact of the family planning policy, as well as the development of the official position of the Communist Party on the issue of birth control after 1949 until its extensive implementation in early 80s. The work primarily focuses on questions of what basic functions Chinese family provided in the past, what its structure was and how the government saw a family in the past. It also focuses on the question of what the attitude of the PRC was to the birth control between 1949 - 1980 and which scientific works influenced its ideological formation. The thesis also places emphasis on the introduction of a planned birth policy and its position in the legislative framework. The paper further defines current family based on its comparison with traditional Chinese family model with respect to the impact of birth control on contemporary Chinese society.

Klíčová slova

Tradiční model čínské rodiny, kult předků, konfucianismus, patero vztahů, patrilinearita, synovská oddanost, konkubinát, kontrola porodnosti, malthusiánství, *Nová populační teorie*, marxismus, politika plánovaného rodičovství, národnostní menšiny, demografie

Key words

Traditional Chinese family model, ancestor worship, Confucianism, five relationships, patrilineality, filial piety, concubinage, birth control, Malthusianism, *New Population Theory*, Marxism, family planning policy, ethnic minorities, demography

ÚVOD.....	8
1. TRADIČNÍ MODEL ČÍNSKÉ RODINY.....	10
1.1 Rodina obecně.....	10
1.1.1 Základní funkce rodiny.....	10
1.1.2 Vztah rodiny a společnosti.....	12
1.2 Rodina v Číně.....	12
1.2.1 Patriarchální uspořádání rodiny a postavení muže v čínské společnosti.....	13
1.2.2 Ideál vícegenerační rodiny a její patrilokální a patrilineární uspořádání.....	14
1.2.3 Manželství, postavení žen v rámci rodiny a konkubinát.....	15
1.2.4 Patrilinearita ve vztahu ke kultu předků.....	16
1.2.5 Postavení synů a dcer v rámci rodiny.....	17
1.3 Pojetí rodiny v čínské společnosti vlivem konfucianismu.....	19
1.3.1 Patero vztahů Wǔ lún.....	20
1.3.2 Synovská oddanost xiào.....	21
1.3.3 Konfuciánský stát a pohled na rodinu.....	22
1.4 Odmítání tradičních rodinných hodnot na sklonku císařství a na počátku republiky.....	23
2. OTÁZKA KONTROLY PORODNOSTI MEZI LETY 1949 - 1976.....	25
2.1 Demografický vývoj výše populace na čínském území.....	25
2.2 Kontrola porodnosti obecně a postoj KS v prvních letech ČLR.....	27
2.2.1 Obecná definice kontroly porodnosti.....	27
2.2.2 Pohled vědy na otázku kontroly porodnosti.....	27
2.2.3 Situace po založení ČLR a první diskuze o kontrole porodnosti.....	28
2.3 Malthusiánství	29
2.3.1 Malthusova populační teorie a její východiska.....	29
2.3.2 Reakce na Malthusovu populační teorii.....	30
2.4 Vývoj situace mezi lety 1953 - 1957.....	32
2.4.1 Census roku 1953 a změna postoje KS ke kontrole porodnosti.....	32
2.4.2 Politické kampaně konce 50. let	32
2.5 Nová populační teorie Xin renkou lun a její východiska.....	34
2.5.1 Ma Yinchuův postoj k malthusiánství a srovnání obou teorií.....	36
2.6 Politický vývoj situace v ČLR mezi lety 1958 – 1976 a postoj KS ke kontrole porodnosti	37
2.6.1 Politika velkého skoku a její dopad na rodinu.....	37
2.6.2 Kampaně zasazující se o snížení porodnosti po Velkém skoku.....	38
2.6.3 Politika Kulturní revoluce a její dopad na rodinu a na společnost.....	38
3. OTÁZKA KONTROLY PORODNOSTI V ČLR OD ROKU 1976.....	40
3.1 Změna politické situace v zemi a zavádění politiky plánovaného rodičovství.....	40
3.1.1 Meze růstu	40
3.1.2 Zavádění politiky plánovaného rodičovství.....	42
3.1.3 Otázka přijetí politiky plánovaného rodičovství ze strany obyvatel	43
3.2 Politika plánovaného rodičovství a její fungování.....	44

3.2.1 Výjimky z kontroly porodnosti a uvolňování politiky plánovaného rodičovství	44
3.2.2 Zákon o populaci a plánovaném rodičovství	45
3.2.3 Hesla propagující politiku plánovaného rodičovství	49

4. POROVNÁNÍ TRADIČNÍHO MODELU ČÍNSKÉ RODINY S RODINOU V SOUČASNOSTI, S OHLEDEM NA DOPADY POLITIKY PLÁNOVANÉHO RODIČOVSTVÍ.....50

4.1 Faktory, které se podílejí na proměně rodinného modelu v ČLR.....50

4.2 Narušení tradičních rodinných funkcí.....52

4.2.1 Ekonomická funkce rodiny a rodinný kolektivismus.....	52
4.2.2 Ochranná funkce rodiny a podpora rodičů ve stáří.....	53

4.3 Proměna rolí v rámci rodiny.....54

4.3.1 Postavení nejstaršího muže rodiny.....	54
4.3.2 Postavení synů a dcer v rámci rodiny.....	55
4.3.3 Děti v rámci rodiny a zvyšování počtu jedináčků.....	56

4.4 Proměna společnosti.....58

4.4.1 Stárnutí populace	59
4.4.2 Nevyrovnanost zastoupení mužů a žen v čínské společnosti	60

ZÁVĚR.....61

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....63

Úvod

Tato práce se zabývá čínskou rodinou, základními funkcemi, které tradičně plnila a možným narušením těchto funkcí v důsledku dopadů politiky plánovaného rodičovství na čínskou společnost a rovněž tím, jak bylo na otázku kontroly porodnosti po roce 1949 nahlíženo čínským vedením. Práce je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole nejprve definujeme rodinu obecně prostřednictvím popisu jejích základních funkcí. Dále se zaměřujeme na charakter rodiny v Číně, přičemž je pro nás nejdůležitější postihnout její specifické rysy vzhledem k tradičnímu čínskému myšlení a zasadit tak instituci čínské rodiny do širších kulturních souvislostí. To je nám velice nápomocné pro pochopení vztahů v rámci rodiny v Číně, jejích vazeb s širším okolím a jejím významu pro jednotlivce i pro společnost. Vycházeli jsme přitom především ze sociologické literatury na dané téma, z prací, které se zabývají historickým vývojem čínské rodiny a z českých překladů těch významných děl čínské filosofie, která měla na pojetí rodiny v čínské společnosti a na formování vztahů v jejím rámci podstatný vliv.

Druhá kapitola se věnuje demografickému vývoji na čínském území před zahájením kontroly porodnosti a prvním teoretickým úvahám o nutnosti snížení populace. Přináší pohled na nejdůležitější teorie, které v této souvislosti vznikly nejen v Číně, ale i ve světě, přičemž si pokládáme mimo jiné otázku, do jaké míry spolu tyto teorie souvisejí. Zaměřili jsme se na populační teorii R. Malthuse; z čínských prací pro nás byla stěžejní *Nová populační teorie* (Xīn rénkǒulùn, 1957), jejímž autorem je profesor Ma Yinchu. Tato práce položila základy populační teorie ČLR v 80. letech, přičemž problematika kontroly porodnosti se stala její součástí. Z Ma Yinchuovy práce se dozvídáme nejen o jeho postoji v otázce nutnosti snížení populace, ale zároveň nám přináší cenné informace o tehdejší situaci v ČLR a jejich interpretaci vzhledem k dobové politické situaci. Dále se zabýváme postojem KS ke kontrole porodnosti na samém počátku její vlády a následným přechodem k politické praxi. Pozornost věnujeme rovněž narušení fungování rodiny během politiky Velkého skoku a Kulturní revoluce.

Třetí kapitola nastiňuje vývoj situace v ČLR v otázce kontroly porodnosti po nástupu Deng Xiaopinga k moci, kdy se otázkou výše populace a jejího pokračujícího růstu začala zabývat celá řada čínských vědců a kontrola porodnosti začala být politicky uplatňovaná v plném rozsahu. Kromě toho se tato otázka dostávala do popředí rovněž celosvětově a populační růst obecně začal být mnohými vnímán jako problematický. V této souvislosti přinášíme pohled na jednu z nejdůležitějších prací, jíž jsou Meze růstu (*Limits to Growth*), která měla v dané době na formování těchto názorů podstatný vliv a pokládáme si otázku, do jaké míry ovlivnilo celosvětové vnímání

dané problematiky změnu postoje čínského vedení v této věci. Dále se věnujeme uplatňování politiky plánovaného rodičovství v ČLR po roce 1980. V dané souvislosti se zabýváme otázkou jejího přijetí ze strany obyvatel a snažíme se postihnout nejpodstatnější důvody jejich postoje. Abychom zasadili otázku kontroly porodnosti a jejího uplatňování v ČLR v současnosti do legislativního rámce, představujeme *Zákon o populaci a plánovaném rodičovství*, který vešel v platnost v roce 2002. Abychom názorně přiblížili, jakým směrem se ubírají či v minulosti ubíraly propagandistické snahy v této věci, přinášíme v samém závěru kapitoly několik hesel, zasazujících se o kontrolu porodnosti.

A konečně čtvrtá kapitola se zabývá současnou čínskou rodinou a její proměnou vzhledem k tradičnímu čínskému rodinnému modelu. Důraz klademe na otázku toho, které změny v jeho fungování lze dát s dopady kontroly porodnosti do souvislosti a které nikoliv. Zaměřili jsme se především na proměnu tradičních rolí a vztahů v rámci čínské rodiny a na proměnu základních funkcí, které v minulosti plnila, přičemž si rovněž pokládáme otázku, jaké dopady měla politika plánovaného rodičovství na společnost. V této kapitole jsme vycházeli převážně ze sekundární literatury, která se zabývá současnou čínskou rodinou a rovněž z vlastní zkušenosti získané během studií v Číně. Využili jsme metody komparace, kdy jsme současnou čínskou rodinu a její proměnu vymezili na základě srovnání s tradičním čínským rodinným modelem.

Ačkoli v čínštině a v západních jazycích existuje celá řada prací na dané téma, v českém jazyce dosud není k dispozici žádná ucelená monografie, která by se čínskými rodinnými hodnotami v souvislosti se změnami, které vlivem kontroly porodnosti nastaly, zabývala. Toto téma však považuji pro pochopení současné čínské společnosti za nesmírně cenné a proto jsem si jej vybrala. Cílem této práce je přinést ucelený pohled na historický vývoj dané problematiky, zasadit ji do širšího kontextu a přiblížit ji čtenáři.

Poznámka k použité transkripci

Pro přepis čínských jmen, místních názvů a pojmů je v práci použita mezinárodně uznávaná čínská fonetická abeceda *hànyǔ pīnyīn*, s výjimkou citovaných českých překladů filosofických děl, kde ponecháváme transkripci českou. U těch pojmů, které jsou pro téma práce klíčové, jsou uvedeny rovněž čínské znaky. Vzhledem k tomu, že větší část práce pojednává o situaci po založení ČLR, použili jsme systém zjednodušených znaků *jiǎntǐzì*.

1. Tradiční model čínské rodiny

1.1 Rodina obecně

Rodina plní v každé společnosti určitou funkci a ta se může lišit v závislosti na kulturním vývoji v té které oblasti. Obecná definice rodiny je věcí poměrně komplikovanou a současná věda začíná od těchto snah ustupovat. Přesto existuje několik základních funkcí, které rodina plnila a nadále plní, nezávisle na kulturním prostředí, jež musíme zmínit. Poslouží nám to k tomu, abychom vymezili pojem rodiny co nejobecněji a naznačili tak hranici mezi tím, co je určující pro rodiny ve všech společnostech a co je naopak příznačné pro rodinný model, který fungoval v Číně. Rovněž tak vymezíme základní pojmy, které se týkají dané problematiky, což je důležité v souvislosti s tím, že je budeme ve zbytku práce často zmiňovat.

Pokud se snažíme o pochopení uspořádání společnosti, jejího fungování a kontinuálního vývoje, zcela jednoznačně se rodina dostává do centra našeho zájmu, jelikož je pro danou problematiku v mnoha ohledech určující. O významu rodiny i komplexnosti daného pojmu svědčí mimo jiné to, že se jejím studiem zabývá celá řada vědních disciplín, přičemž každá z daných disciplín nahlíží na rodinu z poněkud odlišného hlediska. Jedná se především o demografii, která rodinu pojímá zejména z hlediska biologické reprodukce, o sociologii a sociální antropologii, které se zabývají rodinou jako významnou společenskou skupinou, o psychologii, která se zaměřuje na vztahy v rámci rodiny a jejich bezprostřední dopady na formování jedince nebo v neposlední řadě o ekonomii, která pojímá rodinu jako základní ekonomickou jednotku a zabývá se jí z hlediska jejích majetkových vztahů. Tyto disciplíny rodině věnují poměrně velkou pozornost a při popisu základních funkcí rodiny budeme vycházet z jejich poznatků.

1.1.1 Základní funkce rodiny

Mezi nejdůležitější funkce, které rodina zajišťuje, patří biologická reprodukce, výchova potomků, materiální podpora jejích členů a jejich ochrana. Reprodukční chování jednotlivce je biologicky podmíněno a je nutné pro zachování společnosti. Snahu o to přivést na svět potomky proto můžeme považovat za jednu z nejzákladnějších funkcí rodiny. Dokládá to mimo jiné fakt, že ve všech společnostech se vyvinul rodinný model, jehož základ je tvořen mužem a ženou, tedy dvojicí, jež je schopna udržovat sexuální vztah, který vede k rození potomků (Petrůšek 1996: 941). Rodina zajišťuje péči o potomky a jejich výchovu; při výchově a socializaci jedince je primární skupinou, která dítěti vštěpuje vzory chování potřebné pro to, aby mohl fungovat ve společnosti.

Výchovu je tak možné chápat jako přenesení kulturních vzorů, které se ve společnosti ukotvily natolik, že jsou potomkům přirozeně předávány. Díky tomu je možné, aby byla zachována kontinuita kulturního vývoje společnosti. Jednotlivec může vstupovat do dvou typů rodin. Prvním z nich je rodina, do které se jedinec narodí a která je odpovědná za jeho výchovu, tento typ rodiny nazýváme *rodinou orientační*. Druhým typem je *reprodukční rodina*, kterou zpravidla jednotlivec zakládá v dospělosti s cílem přivést na svět vlastní potomky (Petrůšek 1996: 941). Kulturní vzory, které si jedinec odnáší ze své původní rodiny, pak povětšinou uplatňuje i v reprodukční rodině. Díky tomu můžeme hovořit o stálé kontinuitě vývoje společnosti a předávání hodnot a norem z generace na generaci. Z daného důvodu má rodina zcela nezastupitelnou úlohu pro zachování společnosti nejen z hlediska biologického, ale rovněž z hlediska kulturního.

Výchovu potomků zajišťuje převážně nukleární rodina, která se ve většině případů skládá z rodičů a jejich vlastních, případně adoptovaných dětí. Zahrnuje tak dvě generace a jedná se o malou, intimní skupinu, která je relativně uzavřená. Vztahy, které v ní převažují jsou důvěrné a osobní povahy, přičemž jsou motivovány pudově a citově. Mezi členy nukleární rodiny, kteří zpravidla sdílejí společnou domácnost, panuje vysoká míra sounáležitosti a solidarity a v jejím rámci lze vysledovat snahy o uplatňování společných zájmů (Petrůšek 1996: 941). Tyto vazby mohou ve větší či menší míře fungovat také v rámci širší rodiny, která je tvořena okruhem vzdálenějších příbuzných, kteří se v některých kulturách rovněž na výchově dětí do značné míry podílí. Sdílet společnou domácnost však nutně nemusejí.

S pojmem domácnost pracuje především ekonomie a můžeme ji definovat jako fyzicky vymezený, institucionalizovaný, obydlený a uspořádaný prostor. Zároveň také jako skupinu lidí, která jej obývá a společně v něm hospodaří (Petrůšek 1996: 218). Pojmy domácnost a rodina se často překrývají, ale pravidlem to nutně být nemusí. Lidé, kteří jsou sdružení v domácnost tak nemusejí činit pouze na základě příbuzenství, ale i z důvodů čistě pragmatických, přičemž společné hospodaření a materiální zabezpečení jednotlivých členů, jsou v tomto případě klíčové. Rodinu můžeme vnímat jako záchytnou síť jednotlivce, v jejímž rámci jsou slabší členové podporováni členy silnějšími. Lze ji proto uplatnit v době rozličných krizí a ačkoli v každé společnosti existují jedinci kteří z nejruznějších důvodů žijí mimo rodinu, díky výše uvedenému se život v rodině přesto jeví jako ideální.

1.1.2 Vztah rodiny a společnosti

Řada vědců hovoří o rodině jako o základní společenské jednotce a společnost chápe jako soubor rodin. Náзор, že se společnost ve všech ohledech projevuje jako společenství rodin a nikoliv jako soubor jednotlivců, zastává např. Maine (1906: 121). Mezi jednotlivými rodinami existuje značná provázanost a fungování společnosti je založeno na složitých vztazích, které z ní vycházejí. Společnost si proto nelze představovat jako soubor rodin, které by byly navzájem oddělené. Daný názor podrobněji rozpracoval Murdock a explicitně tvrdí, že rodiny v běžných podmínkách nežijí izolovaně nikde na světě (1949: 79). Pokud vyjdeme z těchto předpokladů, je rodina uskupením jednotlivců, kteří však navenek vystupují jednotně. Aby toto bylo možné, je zřejmé, že v rámci rodiny musí nutně fungovat určitá autorita, která by společnému vystupování dala rámec.

Dané funkce můžeme považovat pro vymezení rodiny za obecně platné. Je však nutné zmínit, že celá řada pokusů o obecnou definici rodiny byla zpochybněna, protože existovaly výjimky, které je vyvracely. Věda se v současné době zaměřuje především na studium rodiny v rámci určité kultury. Výrost a Slaměník k tomu dodávají, že postihnout historický vývoj rodiny obecně je úkolem poměrně nesnadným, jelikož byl specifický vzhledem k lokalitě a také k historickému významu té které oblasti v určité historické etapě (1998: 321). Z toho důvodu přinášíme pouze tento zcela obecný nástin a naším nejdůležitějším úkolem je detailněji popsat fungování rodinného modelu, který se vyvinul v Číně.¹

1.2 Rodina v Číně

Českému pojmu *rodina* odpovídá v čínštině pojem *jiā* 家, případně *jiātíng* 家庭. Výkladový slovník současné čínštiny *Xiàndài hànyǔ cídiǎn* přináší k tomuto heslu následující výklad: „Rodina je základní jednotkou společnosti, která je založena na manželském a pokrevním vztahu. Zahrnuje otce, matku, děti a další společné žijící příbuzné.“ Podle Xǔ Shènova vysvětlení ve slovníku *Shuōwén Jiězhì*, který vznikl v době vlády dynastie Han (206 př.n.l. - 220 n.l.), je znak *jiā* 家 znakem typu *huìyì*, tedy znakem, který skládá významy základních znaků *xiàngxíng*, což jsou znaky, které zpodobňují tvar. Sestaven je ze dvou složek, kterými jsou „střecha“, jež představuje obydlí, pod níž je umístěna složka „prase“, jež je symbolem pasteveckého a rolnického hospodářství. Druhý znak *tíng* 庭 označuje největší místnost v obydlí, kde členové rodiny rokovali o podstatných záležitostech. (Xu 2011:1) Z toho je patrné, že ekonomický význam rodiny byl v Číně považován za důležitý.

¹ Pro studium rodiny v obecné rovině lze dále doporučit práce významných sociologů a psychologů, jako jsou A. Giddens, I. Možný, J. Buriánek, C. Lévi-Strauss a M. Vágnerová.

Pro čínskou společnost je příznačná poměrně dlouhá kontinuita vývoje a trvalost tradičních hodnot. V tom tkví jedinečnost rodinného modelu, se kterým se zde setkáváme. Musíme však zdůraznit, že čínským rodinným modelem máme na mysli rodinný model hanské většinové populace, protože rodinné uspořádání jiných národů, které žily na čínském území, se od tohoto rodinného modelu mohlo do značné míry lišit. Specifika čínské rodiny můžeme nalézt v její velikosti, v chápání jednotlivých rolí v rámci rodiny a v jejích vazbách s širším okolím. V této souvislosti je pro nás podstatné, že si čínská rodina po staletí zachovala téměř nezměněnou podobu. (Obuchová 1999: 239).

Čínské rodiny byly poměrně úzce semknuté a sestávaly povětšinou z více generací. Členové rodiny vystupovali jednotně a zájmy rodiny byly kladeny nad zájmy jednotlivce, přičemž příbuzenství hrálo v Číně vždy důležitou roli. Příbuzní, a to nejen ti nejbližší, ale rovněž ti v rámci širší rodiny, se navzájem podporovali a důvěra, která mezi nimi panovala, byla daleko větší, než jejich důvěra k lidem vně rodinu. Hlavní rozhodovací úlohu o veškerých rodinných záležitostech měl nejstarší muž rodiny, takže z hlediska rozdělení moci byla čínská rodina uspořádána *patriarchálně*. Zároveň byli kolem nejstaršího muže rodiny soustředěni ostatní rodinní příslušníci, což ukazuje na její *patrilokální* situování. Potomci se stávali součástí linie rodiny otce a v tomto ohledu hovoříme v souvislosti s čínskou rodinou o tom, že byla uspořádána *patrilineárně*.

Vzhledem k tradičnímu čínskému myšlení nese čínský rodinný model celou řadu specifických rysů, které vycházejí především z konfucianismu, filosofického směru, který vznikl v 5. stol př.n.l. na základě myšlenek Konfucia (551 – 479 př.n.l.) a později měl výrazný formující vliv na celou čínskou společnost. Díky konfucianismu, který hierarchizoval vztahy v rámci společnosti a rodiny, byly v Číně vztahy mezi lidmi pevně definovány. Člověk byl v Číně vždy chápán jako součást rodiny a byl také v tomto duchu vychováván (Hrdličková, Hrdlička 1992: 69). Další podstatnou věcí je to, že se rodina stala základem konfuciánského státu, který mimo jiné také prostřednictvím rodinných hodnot legitimizoval svou vládu. Z toho důvodu měl stát na funkčnosti rodiny zájem a to je pravděpodobně jedním z hlavních důvodů, proč v Číně přetrvaly rodinné hodnoty v téměř nezměněné podobě po staletí a proč ovlivnily čínskou společnost v tak velkém rozsahu.

1.2.1 Patriarchální uspořádání rodiny a postavení muže v čínské společnosti

V čínské rodině měl hlavní slovo při rozhodování o veškerých záležitostech nejstarší muž, který svojí osobou zaštiťoval rodinu navenek. Byl právně uznávanou autoritou, která za celou rodinu nesla odpovědnost před zákonem, a kromě toho byl rovněž autoritou ve věci rituálních záležitostí.

Patriarchální rodina (*fùquánzhì jiātíng* 父权制家庭) se stala v Číně ideálem společenského uspořádání. Patriarchát lze vymezit jako druhý stupeň společenského uspořádání po matriarchátu, který mu bezprostředně předchází a jeho nástup můžeme dát do souvislosti s rozvojem zemědělství, kdy fyzicky namáhavá práce změnila postavení muže ve společnosti. S růstem významu muže vznikla patriarchální forma rodiny, pro niž je na rozdíl od matriarchátu příznačné soužití v páru. Párové manželství zajistilo předání materiálních statků rodiny vlastním legitimním potomkům. Vznik patriarchátu je často dáván do souvislosti se vznikem prvních státních útvarů a vyvinul se v celé řadě společností, přičemž zajištění legitimacy potomstva a požadavky na ženinu věrnost se zpřísnily již v době bronzové (Výrost, Slaměník 1998: 321).

Kultury, jejichž společnosti byly uspořádány matriarchálně, existovaly na čínském území během neolitu.² O patriarchálním uspořádání společnosti i rodiny však můžeme hovořit již od pozdního období vlády dynastie Shang (13. - 11. stol. př.n.l.), která je zároveň první historicky doloženou čínskou vládnoucí dynastií. O významné úloze mužů ve společnosti, a to především v rámci elity, svědčí archeologické nálezy věštebných kostí a krunýřů. Tyto nálezy rovněž dokládají existenci vytríbené kultury s velmi propracovaným politickým a náboženským systémem. (Cheng 2006: 37)

1.2.2 Ideál vícegenerační rodiny a její patrilokální a patrilineární uspořádání

V Číně byla tradičně ideálem rodina sestávající z více generací, které žily pospolu, přičemž starší členové rodiny byli podporováni členy mladšími. Vztahy v rodině byly hierarchické a kromě hmotné podpory byli mladší členové povinni projevovat starším členům úctu a poslušnost. Rodina byla soustředěna okolo nejstaršího muže rodu. Pro ženu, která vstupovala do manželství, to v takovém případě znamenalo žít v rodině manžela, který se rovněž podřizoval autoritě nejstaršího muže rodiny v rámci patriarchální linie. Patrilinearita úzce souvisí s pojetím potomků ve vztahu k rodině. Status syna v Číně nezávisel na jeho matce, ani na vztahu mezi ní a jeho otcem, ale byl určen výhradně synovým pokrevním poutem k otci (Ebrey 1993: 39).

Jak uvádí Petrůšek k patrilinearitě v obecné rovině, pro společnosti v nichž funguje takovéto rodinné uspořádání je příznačné, že se narozené děti stávají součástí širší rodiny otce. Neznamená to však, že by nebyla každá osoba pokrevně spjata s ostatními členy kolektivu také přes matku. To, co je pro patrilineárně fungující společnosti zásadní, je, že pouze pokrevní vztahy přes otce nabývají na společenském významu. V patrilineárním systému dědí jedinec po otci nejen své společenské postavení a svou příslušnost, ale obvykle i další sociální, politická a ekonomická práva, jako jsou

² Jedná se např. o raně neolitickou kulturu Yāngsháo, která sídlila přibližně mezi 5. – 3. tisíciletím př. n.l. v oblasti na dolním toku Žluté řeky.

tituly, úřady a majetek (1996: 759). V souvislosti s kultem předků, který je jednou z nejranějších čínských rituálních představ o kterých budeme hovořit, lze chápat tento vztah i v opačném sledu, a to tak, že nejenže potomci přijímají zásluhy svých předků, ale jejich vlastní úspěchy se k jejich předkům bezprostředně vztahují.

1.2.3 Manželství, postavení žen v rámci rodiny a konkubinát

V čínské společnosti bylo manželství mezi mužem a ženou založeno čistě pragmaticky. Šlo o vzájemnou dohodu mezi dvěma rodinami, často zprostředkovanou profesionálními dohazovačkami (*méirén* 媒人), přičemž bylo ideální, aby z tohoto svazku měly obě rodiny prospěch. Sňatky byly uzavírány průměrně ve věku 17 – 19 let u žen a tento věk vstupu do manželství byl více méně stabilní až do 20. století. Věk vstupu do manželství u mužů poměrně kolísal v závislosti na ekonomických okolnostech. Zatímco většina se ženila ve věku 19 – 22 let, až čtvrtina mužů zůstávala svobodných nebo se prvně ženila teprve ve věku nad 30 let (Scharping 2005: 3).

Ačkoli základ patriarchální rodiny sestával z páru tvořeného manželem a manželkou, čínskou společnost nelze považovat za čistě monogamní. Někteří vědci v této souvislosti o monogamii hovoří, avšak pokud se na zastoupení žen v čínské rodině podíváme detailněji, uvidíme, že se ve vztahu k muži jednalo o monogamii z čistě právního hlediska. Platilo totiž, že muž mohl mít jedinou právoplatnou manželku, která měla v rámci rodiny jisté výsady a těšila se poměrně vysokému postavení, obzvláště pokud porodila syna. Její postavení se ještě více upevnilo v případě, že její synové dospěli do věku, kdy se oženili a přivedli do rodiny své nevěsty a ona tak získala postavení tchyně. Muž však mohl do své rodiny přijímat rovněž konkubíny, jejichž počet nebyl nijak omezen a platilo, že jich mohl mít takové množství, které si byl schopen finančně dovolit. Rodina s více ženami byla spíše záležitostí bohatších vrstev a konkubíny se tak staly ukázkou společenského postavení.

Jedním z možných důvodů vzniku konkubinátu je to, že se v čínské společnosti stalo nutností přivést na svět mužského potomka, což mohlo být snáze zajištěno v případě, že měl muž více partnerek. Ačkoliv mezi syny konkubín a manželek nebylo nijak rozlišováno, mezi manželkami a konkubínami existovaly podstatné rozdíly. Hlavní rozdíl byl ten, že manželky vstupovaly do rodiny spolu s věnem a konkubíny byly naopak prodány. Přesto, že konkubíny byly rovněž legálně provdány za svého pána, měly v rámci rodiny nižší status, než právoplatné manželky. Jak uvádí Kuhn, postavení manželek a konkubín bylo zcela nezaměnitelné a např. v době vlády dynastie Song (960 - 1279) bylo rozlišení mezi nimi součástí právního kodexu. Pro případy, kdy hranice mezi manželkami a konkubínami nebyly respektovány, existovaly právem stanovené tresty. Songský

právní kodex stanovoval, že kdokoliv má manželku a poté si vezme další, podrobí se dvěma letům nucených prací. Stejný trest byl stanoven pro každého, kdo by učinil ze své manželky konkubínu a nebo ze své služebné manželku (Kuhn 2009: 57).

Přesto, že nelze tvrdit, že by zákony odrážely fungování společnosti zcela přesně, můžeme na tomto příkladu vidět, že postavení žen v rámci rodiny podléhalo přísné hierarchii. Velice důležité je zmínit, že ačkoli byla žena v čínské kultuře zpravidla podřízena muži, nemusela být v rámci rodiny podřízena všem mužům. Manželce hlavy rodiny byly podřízeny všechny ženy v rodině a kromě jejího manžela rovněž i někteří muži. Kuhn k tomu dodává, že hierarchie v rodině byla důležitější, než otázka příslušnosti k pohlaví a bylo pravidlem, že dokud žili muž a žena nejstarší generace, stále udržovali svou klíčovou pozici a vyžadovali poslušnost od všech ostatních členů rodiny (2009: 257).

1.2.4 Patrilinearita ve vztahu ke kultu předků

Kult předků je jedním z nejvýraznějších konceptů čínského myšlení a na podobu a fungování čínské rodiny měl zcela zásadní vliv. Cheng spatřuje možné počátky jeho vzniku v uctívání mrtvých v prehistorické době (2006: 41). Za první písemné doklady jeho existence lze považovat nápisy na věštebných kostech a krunýřích (*jiǎgǔwén* 甲骨文), které pocházejí ze 13. - 11. století př. n. l., z pozdního období vlády dynastie Shang. Na jejich základě se dozvídáme, že Shangové se svými předky komunikovali prostřednictvím věšteg a přinášeli jim oběti. Nejvyšší instancí byl pro Shangy božský předek (*Shàngdì* 上帝). Shangové se k němu však neobraceli přímo, ale pouze prostřednictvím komunikace s královskými předky. Předci byli chápáni jako duchové, kteří jsou stále ve spojení se svými potomky a četné oběti měly zajistit jejich podporu při nejrůznějších počinech shangské vládnoucí elity. Přírodní katastrofy, neúroda, válečné nezdary či jiné nepříjemnosti byly již tehdy vnímány jako důsledek hněvu předků za to, že se jejich potomci nechovají řádně. To byl také jeden z hlavních důvodů, proč bylo nutné zajistit si obětinami jejich přízeň. Komunikace s předky probíhala za pomoci věštění. Věštbu zpravidla prováděli profesionální věštec, ale vykládat ji mohl jen král. Ten byl zároveň jedinou osobou, která byla způsobilá vykonávat obřady, které byly předkům určeny. Shangští králové tak na základě obětování předkům a prostřednictvím komunikace s nimi legitimizovali svou politickou moc.

Shangská společnost byla uspořádaná klanově a příbuzenská organizace prostupovala všechny vrstvy společnosti. Cheng k tomu dodává, že královští předci byli chápáni jako předkové celého společenství. Z toho můžeme usuzovat, že tím byla ve společnosti zajištěna určitá soudržnost. Politické uspořádání a struktura společnosti tak s kultem předků úzce souvisely. V tom je

pravděpodobně počátek čínského pojetí státu jako rodiny a kult předků tak neplnil pouze funkci náboženskou (2006: 38). Pojetí panovníka jako jediné spojnice s vyšší mocí bylo pro shangskou elitu bezesporu výhodné také z politických důvodů.

Ještě větší důležitosti nabyl kult předků během doby vlády dynastie Západní Zhou v 11. - 8. století př. n. l. Daná doba přinesla celou řadu zásadních změn a mnoho badatelů míní, že právě tehdy se čínská civilizace zformovala do podoby, ve které přetrvala s nepatrnými obměnami až do současnosti (Zádrapa 2009: 121). Feudální zřízení dynastie Západní Zhou si lze představit jako pyramidu, na jejímž vrcholku se nacházel král (*wáng* 王), který měl, stejně tak jako shangský panovník, jako jediný právo obětovat předkům dynastie (Cheng 2006: 38). Přesto se povinnosti, které souvisely s kultem předků za Zhouů, neomezovaly pouze na nejužší královskou rodinu. Z nápisů na bronzových nádobách (*jīnwén* 金文), které nám přinášejí o době dynastie Západní Zhou bezprostřední svědectví, můžeme usuzovat, že se tyto povinnosti týkaly širší elity. Na vnitřním dně bronzových nádob, které si nechávala elita zhotovovat, se nacházely písemné záznamy o úspěších aristokratů. Jejich umístění svědčí o tom, že zřejmě nebyly určeny živým účastníkům obřadů a existují názory, že mohly být určeny potomkům a nebo právě předkům těchto aristokratů. Jelikož potomci byli ve vztahu k předkům povinni dosahovat co nejvyššího společenského statutu, *jīnweny* mohly být zprávou určenou předkům o tom, že jsou jejich potomci úspěšní a v tomto ohledu se vůči nim náležitě chovají (Zádrapa 2009: 121).

Kult předků byl později převzat do konfuciánského systému a můžeme o něm hovořit jako o jednom z nejtrvalejších principů čínského myšlení. Obuchová zdůrazňuje, že v souvislosti s předky bylo jednou z hlavních povinností rodiny starat se o duše zemřelých, kteří měli i nadále v životě svých potomků pevné místo. Tabulka s jejich jménem byla vystavena na oltáři v hlavní místnosti domu a majetnější rodiny měly k tomuto účelu speciálně určenou místnost, síň předků, která byla duchovním centrem domácnosti. Duchové předků byli povinni starat se o blaho svých potomků a ochraňovat je. Duchům zemřelých předků proto bylo nutno sloužit po celý život, což zahrnovalo starost o hrob a přinášení obětí (1999: 201). Tento úkol směl však vykonávat jedinečně mužský potomek. V dané souvislosti můžeme hovořit o tom, že udržování patriarchální linie nabylo rituálního významu.

1.2.5 Postavení synů a dcer v rámci rodiny

Na děti bylo v Číně nahlíženo jako na další pracovní sílu rodiny a synové byli i z toho důvodu upřednostňováni před dcerami. Synové byli díky své fyzické zdatnosti upřednostňováni v celé řadě kultur. V Číně však souviselo upřednostňování mužských potomků také s kultem předků a v

souvislosti s ním s obětováním předkům a nutností udržovat patriarchální linii rodiny. Mužské a ženské role byly striktně odděleny a postavení synů a dcer tak bylo v rámci rodiny pevně dáno. Přivést na svět mužského potomka se stalo, vzhledem k výše uvedenému, naprostou nutností. Nemít syny se pokládalo za neomluvitelné provinění vůči předkům a ti, kterým se to nepodařilo, nejen, že selhali vůči svým rodičům, ale i vůči celé linii rodiny. Z těchto důvodů byli synové upřednostňováni ve všech vrstvách společnosti. Zachování patriarchální linie rodiny bylo důležitější než otázka pokrevního příbuzenství a z toho důvodu nebyla v čínské kultuře neobvyklá adopce. Rodiny, ve kterých chyběl mužský potomek se k ní uchýlovaly zcela běžně. Pokud byla v rodině dcera, jednou z možností bylo přijmout za syna jejího manžela. Ten se však musel v takovém případě vzdát svého příjmení a přestěhovat se do domu rodiny své ženy. (Obuchová 1999: 202) Zcela tak zpřetrhal rodinné vazby a zřekl se svých předků, což byla v čínské kultuře věc zcela odsouzeníhodná. To dokládá mimo jiné i tento Konfuciovův výrok: „Jako je drzostí obětovat jiným předkům než vlastním, tak je zbabělé vidět, co je spravedlivé a nekonat to.“ (Hovory 2010: 79)

Dcery, které rodině nepřinášely žádné ekonomické výhody a rovněž nebyly způsobilé vykonávat oběti předkům, měly tradičně menší význam, než synové. Po svatbě opouštěly svou původní rodinu a namísto podpory vlastních rodičů ve stáří, bylo jejich úkolem podporovat rodiče svého manžela. Aby se provdaly, bylo nutné vyplatit manželově rodině věno, což rovněž znamenalo pro rodinu větší hmotnou zátěž, než v případě mužského potomka. Obuchová zdůrazňuje, že dívky proto neměly právo ani na dědictví ani na rodové jméno své původní rodiny (1999: 241). Od útlého dětství byly vedeny k větší poslušnosti a věnovala se jim jen ta nejnutnější pozornost. Už jako děti musely být skromné, jak to odpovídalo jejich budoucímu úkolu oddaných snach, manželek a matek. (Hrdličková, Hrdlička 1992: 74). Provdané ženy však neztrácely se svou původní rodinou kontakt zcela. Původní rodina mohla zasáhnout do jejich rodinných záležitostí v otázce materiálního zajištění a postavení v případě, že ovdověly. Mohla si to dovolit z toho důvodu, že dcery byly provdávány spolu s věnem. Původní rodina ženy tak měla na jejím postavení v rodině manžela svůj zcela legitimní ekonomický zájem (Ebrey 1993: 46).

Ačkoli byla v čínské společnosti ideálem početná rodina, obzvláště chudší rodiny na venkově byly co do počtu svých členů menší a průměrná domácnost sestávala z 5 – 6 osob. (Scharping 2005: 3). Nebylo neobvyklé, že se rodiny v případě hmotné nouze, kdy nebyly schopny uživit dalšího potomka, uchýlovaly k zabíjení novorozenců. Vzhledem k preferenci synů se tato praxe týkala především dívek. Nechtěné dítě bylo záhy po narození utopeno (Hrdličková, Hrdlička 1992: 71). Důkazem toho, že tyto praktiky sahají v Číně hluboko do minulosti, je, že proti nim začal stát, který měl na vysokém počtu obyvatel zájem, poměrně brzy vystupovat. Zákaz těchto praktik lze nalézt již

v právním kodexu dynastie Qin, která vládla mezi lety 221 př.n.l. – 206 př.n.l. (Scharping 2005: 12).

1.3 Pojetí rodiny v čínské společnosti vlivem konfucianismu

Vliv konfucianismu na formování vztahů v rámci rodiny byl zcela zásadní. Vznik tohoto filosofického směru můžeme zasadit do 5. stol. př.n.l., do doby vlády dynastie Východní Zhou (data). Počátkem tohoto období ztratila dynastie Zhou svou politickou moc a nadále si zachovávala pouze moc rituální. Lenní systém, který byl základem struktury elity během doby vlády Západních Zhouů, se vyčerpal a spolu s tím začala upadat také aristokracie. Lidé z nejnižší aristokratické vrstvy, vrstvy *shì* (士), začali nabízet v rámci vlastní obživy své znalosti panovníkům jednotlivých států a státek, na které se rozsáhlé území rozpadlo.

Z hlediska proměny fungování čínské společnosti je tato doba zcela zásadní. Přesto, co se týká nově vznikajících filosofických myšlenek, můžeme sledovat jejich návaznost na předchozí období. Pro rozvoj čínské filosofie je podstatné, že písmo v této době začalo být užíváno jako prostředek běžné komunikace a především jako prostředek výměny myšlenek; přestalo tak být vázáno výlučně na rituál (Zádrapa 2009: 134). Vláda dynastie Východní Zhou se tradičně dělí na dobu Letopisů (*Chūnqiū*), po níž následuje doba Válčících států (*Zhànguó*). Konfucianismus vznikl během období Letopisů a celá řada dalších učeních vznikla během doby Válčících států, mezi 4. - 3. stol. př.n.l. Tato učení z konfucianismu do značné míry vycházela, byť v tom ohledu, že často polemizovala s jeho názory. Byly jimi mohismus, taoismus a legismus, přičemž konfucianismus se v tomto období rovněž vyvíjel. Jednotlivé směry byly, vzhledem k situaci rozvratu na čínském území, prakticky orientované a soustředily se především na ideální způsob vlády a společenského uspořádání.

Konfucianismus se z daných směrů věnuje společenskému uspořádání a hierarchii vztahů v rámci rodiny nejvíce. Již na počátku začlenil do svého učení některé pojmy, jako kult předků nebo synovskou oddanost (*xiào* 孝)³, o níž ještě pohovoříme, jež se objevovaly v dřívějších dobách. Konfuciánský systém se dále vyvíjel a hodnoty, které prosazoval, se zakotvily v čínské kultuře velice trvale. Jedním z hlavních důvodů, proč se tak stalo, byl zájem státu na prosazování konfuciánských hodnot, jehož počátky můžeme zasadit do doby vlády dynastie Hsiao (206 př.n.l. – 220 n.l.). Ta začala konfucianismus prosazovat jako jedinou státem uznávanou doktrínu a pokud jde o jiná učení, měla spíše tendenci je potlačovat.

³ Zmínky o synovské oddanosti nalezneme již na bronzových nádobách dynastie západní Zhou.

Během doby její vlády byly významné spisy, reflektující nejranější čínské dějiny a myšlení, zařazeny do konfuciánského kánonu (五经 *wǔjīng*).⁴ Kanonické knihy jsou s osobou Konfucia, který je měl editovat, tradičně spojovány. Ačkoliv nelze vyloučit, že se Konfucius danými díly zabýval, vzhledem k úsilí dynastie Han vykládat na základě konfucianismu celý dějinný rámec, je toto nutné pojímat s jistou skepsí. Znalost těchto děl, která se dochovala ve velké míře prostřednictvím hanských opisů opatřených komentáři v konfuciánském duchu, se stala závazná pro čínské vzdělance všech pozdějších období a na společnost, rodinu a jednotlivce začalo být nahlíženo skrze konfuciánské hodnoty.

Jedním z ústředních témat konfucianismu byl řád ve společnosti, který měl být zajištěn pomocí dodržování přesně vymezených vztahů mezi lidmi. Správné jednání ve vztazích s druhými tak bylo pro jedince v čínské společnosti do značné míry určující. Konfuciánským ideálem rodinného uspořádání se stala patriarchální rodina, přičemž konfucianismus tento model rodinného uspořádání převzal a zasadil jej do filosofického rámce. Rozpracoval rovněž hierarchii vztahů v rámci rodiny a v zásadě vymezil to, jak by se k sobě lidé měli chovat navzájem. Pokud hovoříme o tom, jak konfucianismus nahlížel na vztahy mezi lidmi, musíme si uvědomit, že neodrážel vztahy ve společnosti a v rodině s absolutní přesností. Jednalo se spíše o jakýsi ideál, ke kterému se lidé více či méně blížili. Samotného Konfucia údajně trápilo, že lidé dané vztahy neberou dostatečně vážně. Konfuciánská etika vymezovala, co je v rámci vztahů mezi lidmi žádoucí a co nikoliv. Konfucianismus tak lidem nastavoval pomyslné zrcadlo a ukazoval, jak by měly vztahy ve společnosti ideálně vypadat.

1.3.1 Pátero vztahů *Wǔ lún*

Pátero vztahů (*wǔ lún* 五伦), jejichž stanovení je přisuzováno Konfuciovi, je jedním z důležitých konfuciánských pojmů. Těchto pět vztahů vymezovalo vztah mezi otcem a synem (*fùzǐ* 父子), vztah mezi vládcem a poddaným (*jūnchén* 君臣), vztah mezi starším a mladším bratrem (*xiōngdì* 兄弟), vztah mezi manželem a manželkou (*fū fù* 夫妇) a vztah mezi dvěma přáteli (*péngyou* 朋友). Dané vztahy vymezovaly pro každého z dvojic práva a současně povinnosti a pro uspořádání vztahů v čínské společnosti jsou zcela klíčové. Kromě vztahu přítele k příteli byly všechny vztahy hierarchické, kdy první z dvojice stál výše, než druhý, který k němu byl v podřízeném postavení.

⁴ *Wujing* obsahuje významné spisy, jako jsou *Kniha dokumentů* (*Shūjīng*), *Kniha písní* (*Shījīng*), *Kniha obřadů* (*Lǐjì*), *Kniha proměn* (*Yìjīng*) a *Anály Chūnqiū*, přičemž autorství *Análů* je tradičně přisuzováno Konfuciovi. Jako součást konfuciánského kánonu je rovněž uváděn *Yuejīng*, kniha obřadní hudby, jeho existence je však sporná a nedochoval se ani v podobě pozdějších opisů.

Vztahy byly oboustranné, takže i ten z dvojice, který byl v podřízeném postavení, měl vůči hierarchicky výše postavenému nejen povinnosti, ale současně i práva. Kromě vztahu poddaného k panovníkovi a přítele k příteli, se zbývající tři vztahy týkají bezprostředně rodiny. Vztah panovníka a poddaného je však odvozen ze vztahu otce a syna a jediným vztahem, který se rodiny přímo netýká, je tak vztah mezi dvěma přáteli. Ke každému z těchto pěti vztahů byla přiřazena určitá vlastnost, která se stala pro ten který vztah určující. Stala se jí synovská oddanost (*xiào* 孝) pro vztah mezi otcem a synem, loajalita (*zhōng* 忠) poddaného k vládci, vzdálenost (*bié* 别) mezi mužem a ženou, pořádek (*tì* 悌) mezi starším a mladším bratrem a vzájemná důvěra (*xìn* 信) mezi dvěma přáteli.

1.3.2 Synovská oddanost *xiào*

Nejdůležitějším z těchto vztahů byl vztah syna k otci, pro nějž byla určující *synovská oddanost* (*xiào* 孝). Zmínky o synovské oddanosti jsou hojně obsaženy v Konfuciových *Hovorech* (*Lúnyǔ* 论语), ale také v dalších významných dílech čínského starověku, jako je *Knihy obřadů* (*Lǐjì* 礼记). Synovská oddanost zaujímá v čínském myšlení význačnou pozici a ačkoli se jedná o etický koncept nejvíce rozpracovaný v konfucianismu, není omezen pouze na toto učení. V Knize synovské oddanosti (*Xiàojīng* 孝经), dalším významném konfuciánském spisu, který zaznamenává Konfuciovy výroky, je v první kapitole synovská oddanost definována jako zásadní hodnota, na jejímž základě je teprve možno rozvíjet všechny ostatní dobré vlastnosti, a to především ty, které jsou nutným předpokladem k ustavení a udržení pořádku ve společnosti (Zádrapa 2004: 256).

Jednou z hlavních povinností, které ze synovské oddanosti vycházely, byla povinnost postarat se o rodiče ve stáří. Neznamenal to však pouze zajistit rodiče po materiální stránce, ale zároveň bylo nutné chovat se k nim s náležitou úctou. Výmluvný je v této věci výrok z Hovorů: „C´-jou se tázal, jak se máme chovat k rodičům. „Mistr pravil: Dobrymi syny jsou dnes ti, kteří se starají, aby jejich rodiče měli dostatek jídla. Ale do té míry se starají též o psy a o koně. Není-li přitom pocitu úcty, v čem je rozdíl?“ (2010: 75). Koncept synovské oddanosti lze chápat jako lásku k rodičům ve smyslu morální povinnosti je ctít a sloužit jim, a to i po jejich smrti (Chan, Tan 2006:61). Synovská oddanost tak nebyla vázána na to, zda byli rodiče naživu či nikoliv a jedinec byl povinen ji během svého života projevovat neustále, až do své vlastní smrti.

V Knize obřadů se přikazuje, že syn nesmí vyřknout jediné slovo a učinit jediný krok, při kterém by zapomněl na své povinnosti vůči rodičům. Na veřejnosti se musel chovat tak, aby na jejich jméno neuvrhl hanbu a od mládí mu bylo vštěpováno, aby chránil své tělo, které mu rodiče darovali. Měl je svým rodičům, případně jejich duchům, odevzdat po smrti neporušené, tak jak je od nich obdržel (Hrdličková, Hrdlička 1992:70). V Knize synovské oddanosti se v této souvislosti, v odpovědi

Konfucia na otázku jednoho z žáků, praví: „Tělo, údy, vlasy a kůže dostáváme od rodičů, počátek synovské oddanosti je neopovážít se jim způsobit újmu.“ (Zádrapa 2004: 258) V této souvislosti musíme zmínit, že z toho důvodu byl v čínské společnosti velice dlouho naprosto nepřipustný pohřeb žehem a situace se začala měnit teprve během doby vlády dynastie Song.⁵

Jednou z dalších povinností vůči rodičům, která vyplývala ze synovské oddanosti, bylo zajistit rodičům v případě jejich smrti řádný pohřeb a dodržet předepsanou dobu smutku. Tato doba byla pevně stanovena na tři roky a Cheng k tomu poznamenává, že tyto tři roky jsou stejně dlouhá doba, jakou novorozenec potřebuje, než opustí náruč rodičů (2006: 60). Odkazuje přitom na Konfuciův výrok v Hovorech, kde Konfucius odpovídá jednomu ze svých žáků, Zai Yumu, na otázku, proč jednoletá doba smutku nestačí, takto: „Teprve když jsou dítěti tři léta, opouští náruč rodičů. Tři léta smutku jsou všeobecným smutkem všude pod nebem. Což nebyl Jü miláčkem svého otce a matky po tři léta?“ (Hovory 2010: 214)

Synovská oddanost se však neomezovala pouze na službu rodičům, ale, jak uvádí Zádrapa, zahrnovala v sobě tři pilíře, na nichž spočívala. Těmito pilíři byla služba rodičům, služba vládci a prosazení se ve společnosti, tedy získání dobrého jména. Konfuciův výrok v Knize synovské oddanosti dále praví: „Završením synovské oddanosti je prosadit se, konat v souladu se správnými zásadami, rozšířit svou slávu na budoucí pokolení, a tím zviditelnit své rodiče“ (Zádrapa 2004: 256, 261). Na tomto příkladu vidíme, že prosazení se ve společnosti úzce se službou rodičům souviselo. Služba vládci je do povinností vycházejících ze synovské oddanosti zařazena pravděpodobně z toho důvodu, že vztah poddaného k vládci byl ze vztahu syna k otci přímo odvozen.

1.3.3 Konfuciánský stát a pohled na rodinu

Rodina byla v Číně pojímána jako základní jednotka státu. V konfuciánském pojetí se rodina skládala z jednotlivců spoutaných rodinnými vztahy a z jednotlivých rodin se skládal stát. Rodinný systém byl důležitou oporou státní moci a vztahy mezi státem a jednotlivcem proto v Číně nebyly pojímány jako protikladné, ale jako vztahy v harmonické shodě. Stát byl chápán jako rodina a panovník byl pasován do role jejího otce, který měl pečovat o blaho svého lidu (Obuchová 1999: 225 - 226). Panovník byl pojímán ve vztahu k poddanému analogicky jako otec ve vztahu k synovi a stejně jako byl syn povinen projevovat otci synovskou oddanost *xiào*, byl poddaný povinen projevovat vládci loajalitu *zhōng* (Cheng 2006: 61). Právě z toho důvodu, že vztah mezi vládcem a poddaným byl odvozen ze vztahu mezi otcem a synem, oficiální místa nikdy nepolevovala v

⁵ Díky vysokému nárůstu obyvatelstva v této době přestala veřejná půda, kde by mohli být lidé pohřbíváni, tomuto účelu dostačovat. A tak se pohřeb žehem přesto, že je songské období známo svým návratem ke konfuciánským hodnotám, v této době rozšířil.

propagaci etických zásad, na nichž byl konfuciánský model rodiny založen (Hrdličková, Hrdlička 1992: 80).

Na druhou stranu byl však vztah státu k rodině zřejmě daleko více pragmatický, než by se díky výše uvedenému mohlo zdát. Většina populace Číny se živila obděláváním půdy, z níž plynuly státu značné příjmy. Soudržné a soběstačné rodiny, které řádně plnily svou daňovou povinnost, tak byly pro stát jednoznačným přínosem. Proto byly na jedné straně konfuciánské hodnoty podporující velkou a soudržnou rodinu státem propagovány a na straně druhé byla patrná snaha ostatní náboženské směry spíše potlačovat. Problematickým byl v tomto ohledu buddhismus, jehož požadavek celibátu byl s konfuciánským pojetím rodiny v rozporu. Nejenže znamenal přerušení patriarchální linie a s spolu s tím obětí předkům, ale především vedl k rozpadu rodinného systému (Obuchová 1999: 215).⁶

1.4 Odmítání tradičních rodinných hodnot na sklonku císařství a na počátku republiky

Hodnoty, o nichž jsme mluvili, přetrvaly v čínské společnosti po mnoho staletí a pokud budeme hovořit v následujících kapitolách o proměně tradičních čínských rodinných hodnot v důsledku kontroly porodnosti, nebude tato proměna tak zásadní, jako výrazný odklon od tradičního myšlení na sklonku císařství a na počátku éry republiky. Na sklonku doby vlády dynastie Qing (1644 - 1911), došlo, zejména ve druhé polovině 19. století, k výraznější konfrontaci poměrně izolované čínské společnosti se západními hodnotami. Čína ve srovnání se Západem selhávala z hlediska technické vyspělosti a praktického vzdělání. Dynastie Qing, která se nebyla schopna s touto situací vyrovnat, politicky upadala a po Opiových válkách (1839 - 1842, 1856 - 1860) se země ocitla vůči Západním mocnostem v polokoloniálním postavení. Čínská představa o vlastní vyspělosti a pojetí sebe sama jako centra světa, se začala bortit.

Reakcí na tuto situaci byla velmi zásadní společenská proměna a v celých čínských dějinách od proměny společnosti v době vlády dynastie Zhou, lze tento zvrát považovat za nejzásadnější. Tradiční hodnoty byly zpochybněny a spolu s nimi také stávající model rodiny, který byl tak pracně budován na konfuciánském základě a který byl po tak dlouhou dobu stabilní. V této době postupně vznikla různá hnutí, která si kladla za cíl přeměnu společnosti, přičemž tyto snahy vyvrcholily hnutím 4. května (*Májové hnutí*, *Wǔ sì yùndòng*, 1919), které vzniklo jako reakce na výsledky

⁶ Ukázkovým příkladem takového postoje je zásah proti buddhistické církvi císaře Wu Zonga ve snaze obnovit finanční stabilitu upadající dynastie Tang po An Lushanově povstání. Počty buddhistických mnichů a mnišek v kláštorech, které se v této době pohybovaly v řádech statisíců, vypadávaly státu z daňového systému. Císař Wu Zong jejich počty značně zredukoval a v každé z prefektur povolil ponechat pouze jediný klášter o ne více jak třiceti mniších. V této souvislosti je nutné podotknout, že tento zásah byl pro buddhistickou církev v Číně natolik devastující, že se z něj již nikdy zcela nevzpamatovala.

mírové dohody po 1. světové válce, jež stavěly Čínu do nevýhodného postavení.⁷ Májové hnutí přerostlo v úsilí mladých lidí modernizovat čínskou společnost a klíčem k tomu se měla stát změna myšlení lidí a přehodnocení tradičních hodnot. Tento vývoj byl však pozvolný a Májové hnutí můžeme spíše považovat za vyvrcholení něčeho, co se v myšlení čínských intelektuálů rodilo už několik desítek let předtím.

Debata v Číně té doby byla vůči tradičním hodnotám často kritická a stávající společenské uspořádání a model rodiny konfrontovala s jejich nedostatky. Kritizovány byly především pevně vymezené vztahy v rámci rodiny, kdy jeden z dvojice byl hierarchicky podřízen druhému. Snahy o přehodnocení tradičního myšlení v čínské společnosti by bylo možno ilustrovat na celé řadě příkladů konkrétních úvah intelektuálů nebo literárních děl, která v této době vznikla. My však pro stručnost uvedeme pouze dva autory, které považujeme v této souvislosti za nejvýznamnější. Prvním z těch, kdo při kritice „staré“ společnosti rozhodně nestál stranou, byl Lu Xun (1881 - 1936), který je považován za zakladatele moderní čínské literatury. Ve svých povídkách tradiční hodnoty vytrvale kritizoval a v jeho nejznámější povídce *Bláznův deník* (*Kuángren rìjì*, 1918), je společnost alegoricky vyobrazena jako *společnost, která požírá lidi* (*chīrénde shèhuì*). Zvolání v závěru povídky, „spaste děti“, je pro dané období bouřlivých společenských změn v mnohém příznačné, protože mládež byla hybnou silou těchto změn a mnozí, včetně Lu Xuna, ji považovali za jedinou naději pro obrodu Číny.

Za povšimnutí rovněž stojí pohled na literaturu Lu Xunova bratra, Zhou Zuorena (1885 - 1967), který literaturu nedělil na literaturu dobrou nebo špatnou, ale na literaturu lidskou a nelidskou. Zjednodušeně lze říci, že za nelidskou považoval tu čínskou literaturu, jež byla prodchnuta tradiční konfuciánskou morálkou. Můžeme to blíže ilustrovat na jeho pohledu na *24 příběhů synovské oddanosti* (*èrshísì Xiào*). Tyto příběhy pojednávají o ideálním chování synů, snach, manželek či vdov z hlediska tradiční konfuciánské morálky, propagované konfuciánským státem. Musíme podotknout, že vztahy podřízenosti v rámci rodiny jsou zde dovedeny na samou hranici únosnosti a postavy, které jsou zde představeny, jsou schopny v rámci dobrého jména rodiny a dodržení konfuciánských rodinných hodnot obětovat i vlastní život. Zhou Zuoren v tomto ohledu nešetřil *24 příběhů synovské oddanosti* svou kritikou a uváděl je jako ukázkový příklad literatury, kterou označoval jako nelidskou.

⁷ Číně bylo zamítnuto územní právo na poloostrov Shandong, který připadl Japonsku. Zároveň byl odmítnut požadavek vznesený čínskými zástupci na stažení západních mocností z čínského území.

2. Otázka kontroly porodnosti mezi lety 1949 - 1976

2.1 Demografický vývoj výše populace na čínském území

Díky konfucianismu, jehož ideálem byla zmiňovaná početná rodina, nahlížel stát na vysokou porodnost veskrze pozitivně. Dalším důvodem, proč měl stát na vysoké porodnosti zájem, byly daňové odvody. Vysoký počet obyvatel byl pro stát více než žádoucí a pokud sledujeme historický vývoj v Číně v souvislosti s výší populace, můžeme si povšimnout, že v dobách výrazných populačních propadů se stát uchýloval ke zvyšování daňového zatížení. To ovšem vedlo k nespokojenosti obyvatel nebo k jejich neschopnosti tyto závazky vůči státu plnit. Je to také jedním z hlavních důvodů toho, že se od 10. století začala v Číně formovat vrstva vlastníků půdy, *džentry*, která od chudých rolníků půdu skupovala. Díky svému rostoucímu vlivu se *džentry* začala velice brzy podílet na vládě v zemi a všechny vládnoucí dynastie, počínaje dynastií Song, s ní byly nuceny spolupracovat.

Můžeme si rovněž povšimnout, že populační úbytky a následná destabilizace státního rozpočtu nám kopírují období úpadku vládnoucích dynastií nebo jejich definitivní zánik. Z toho důvodu, že byla silná populační základna pro stát důležitá, hrály statistické údaje o obyvatelstvu významnou roli a tradice sbírání těchto údajů je v Číně poměrně dlouhá. S určitostí lze tvrdit, že sahá přinejmenším do doby vlády dynastie Han, kdy se roku 2 n.l. uskutečnilo první rozsáhlé sčítání lidu. Ačkoli sebrané údaje během některých historických období nejsou zcela spolehlivé, na základě Scharpingovy analýzy těchto dat se dozvídáme o demografickém vývoji populace v Číně následující. Za dynastie Han bylo dosaženo populačního vrcholu, jehož populační základna činila 50 – 60 milionů obyvatel a tato základna zůstávala v dobách rozkvětu po několik staletí stabilní. Během dlouhého období úpadku, které následovalo po pádu dynastie Han, označovaném jako období roztržitosti (189 (220) – 589), nastal výrazný populační propad. Scharping v této souvislosti hovoří až o 80 %, přičemž musíme podotknout, že k tomuto výraznému úbytku obyvatel přispěla vnitřní nestabilita, nájezdy nečínských etnik na čínské území a totální rozvrat a kolaps ekonomiky (2005: 1).

Tato situace se začala poměrně stabilizovat během znovusjednocení Číny během vlády dynastie Sui (589 - 618), kdy je zaznamenán výrazný nárůst obyvatel zejména na zdevastovaném severu. Dalšího populačního růstu bylo dosaženo rovněž během vlády dynastie Tang⁸ a především pak během vlády dynastie Song, kdy byla populační základna 50 – 60 milionů prvně překročena a výše obyvatelstva dosáhla více než sta milionů. Pro dynastii Song je kromě ohromného populačního

⁸ Zejména v první polovině její vlády, po An Lushanově povstání (755 – 763) nastal výrazný populační úbytek a země byla destabilizovaná.

nárůstu rovněž charakteristický rozvoj městské kultury. Jak uvádí Fairbank, v roce 1021 žilo uvnitř hradeb hlavního města Severních Songů, Kaifengu, až půl milionu lidí a toto město bylo zároveň třikrát větší, než starověký Řím (2004: 107). Musíme však podotknout, že sebrané údaje o výši obyvatelstva v rámci dynastie Song, musejí být od roku 1187, aby měly výpovědní hodnotu pro celé čínské území, kombinovány s daty džürcenské dynastie Jin (1115 - 1234), která ovládla velkou část severu. Z toho důvodu se týkají obou těchto dynastií (Scharping 2005: 1 - 2).

Během vlády mongolské dynastie Yuan (1279 - 1368), je, co se týká růstu obyvatelstva, tendence spíše sestupná a tato tendence pokračuje i během vlády dynastie Ming (1368 - 1644) , kdy se populační základna opět držela zhruba mezi 50 – 65 miliony obyvatel. Největší nárůst počtu obyvatel nastal během období poslední čínské vládnoucí dynastie, dynastie Qing (1644 - 1911), kdy došlo ke skokovému nárůstu populace⁹, který byl podle Scharpinga zapříčiněn hospodářským růstem a zefektivněním zemědělství (2005: 2 -3). K tomu musíme dodat, že k vysokým údajům o populaci zřejmě přispělo rovněž to, že v této době byly hranice čínského území značně rozšířeny a čínské území odpovídalo zhruba dnešnímu rozsahu. Mezi lety 1734 – 1833 vzrostlo obyvatelstvo dle sebraných údajů pětinasobně. V roce 1753 byla podruhé v historii překročena hranice sto milionů obyvatel a již o 13 let později, v roce 1766, byla překročena dvousetmilionová hranice (Horálek 2013: 112).

Díky tomuto výraznému populačnímu růstu se od 17. století začal postoj státu v otázce podpory porodnosti pozvolna měnit, přičemž hlavním argumentem v této věci bylo, že výše zemědělské produkce takto vysokému počtu obyvatel nedostačuje. Od 18. století začala od úředníků přicházet první varování před přelidněním a bylo to poprvé, kdy byly vzneseny návrhy k omezení porodnosti. Tyto názory se objevovaly také během éry republiky. Převládající světonázor v Číně počátkem dvacátých let, obzvláště v rámci vedení země, sice vycházel z tradičního pojetí a zdůrazňoval výhody plynoucí z populačního růstu. Na straně druhé se však proti tomuto převládajícímu postoji začal od roku 1918 vymezovat rostoucí počet čínských vědců, kteří reprezentovali názor opačný a volali po omezení porodnosti z důvodu možného přelidnění (Scharping 2005: 3,14).

⁹ Přes tento výrazný populační růst jsou zaznamenány během vlády dynastie Qing rovněž výrazné populační úbytky a to v důsledku Opiových válek a především v důsledku Taipingského povstání (1850 – 1851) a dalších, převážně muslimských povstání (Populace se do pádu Qingů propadla zhruba o 1/3.).

2.2 Kontrola porodnosti obecně a postoj KS v prvních letech ČLR

2.2.1 Obecná definice kontroly porodnosti

Politika kontroly porodnosti je součástí populační politiky, která se snaží o usměrňování vývoje obyvatelstva. Toto usměrňování se promítá do konkrétních opatření přijímaných státem, který jejich prostřednictvím usiluje o začlenění určitých změn do života společnosti. Tato opatření mohou mít dvojí charakter. Buď jde o impuls ze strany státu, který ovšem není právně zakotven nebo jde naopak o obecně závazný a právně či jinak garantovaný předpis či zákon, který se stává obecnou normou chování. Užší vymezení populační politiky zahrnuje opatření realizovaná přímo za účelem ovlivnění demografické reprodukce, která mohou růst populace buď povzbuzovat nebo omezovat. V této souvislosti se někdy hovoří o tzv. demografické politice, která je zaměřená na ovlivnění demografického chování v oblastech, jako jsou porodnost a úmrtnost a s nimi související aspekty jako sňatečnost, rozvodovost, či nemocnost (Velký sociologický slovník 1996: 791). Ačkoli se budeme v menší míře zabývat všemi těmito aspekty, otázka porodnosti, v souvislosti s jejím usměrňováním ze strany státu, pro nás bude po zbytek práce klíčová.

2.2.2 Pohled vědy na otázku kontroly porodnosti

Politickému uplatňování kontroly porodnosti na úrovni států, předcházely poměrně dlouhodobý vývoj, kdy byla daná otázka nejprve v centru vědeckého zájmu. V souvislosti s tím je důležité alespoň okrajově zmínit, jak bylo na otázku populace a jejího růstu ve vědecké literatuře nahlíženo. Vědci, kteří se v průběhu minulého století zabývali vztahem společnosti a jejího prostředí, mohou být rozděleni do dvou skupin. Keller zdůrazňuje, že dělící čáru mezi nimi lze vést vcelku spolehlivě, a to na základě toho, jak chápou prostředí, jehož vzájemné vztahy se společností studují. První skupina pojímá prostředí jako prostor, který v principu umožňuje neomezenou expanzi lidské společnosti. Pro druhou skupinu představuje „prostředí“ nikoliv možnost expanze, nýbrž zdroj nejrozumnějších omezení. Prostředí je jimi pojímáno jako ohrožená kvalita, která nejenže limituje dosavadní možnosti společenského rozvoje, ale navíc svým kritickým stavem odráží a signalizuje kritický stav samotné společnosti (1997: 11 - 12).

V řadě vědeckých prací, počínaje padesátými lety, které se zabývají otázkami udržitelného rozvoje a výše populace ve vztahu ke zdrojům, se objevuje myšlenka, že možným řešením situace ve světě by mělo být omezení růstu populace, přičemž tento názor ještě více sílil v 70. letech, kdy svět čelil dvěma energetickým krizím. Tyto názory nejsou překvapivé vzhledem k tomu, že světová populace během posledních sta let vzrostla exponenciální řadou, to nelze nikterak popírat.

Můžeme hovořit o tom, že názor, který jako řešení nedostatku zdrojů ve vztahu k populaci prosazoval snížení jejího růstu převládl do té míry, že začal být obecně přijímán nejen politicky, ale i celospolečensky. Musíme podotknout, že vliv vědeckých prací, které tento názor formulovaly, k tomuto vývoji zcela jistě přispěl a proto, že se jedná o směřování vědy celosvětově, nelze vědecké teorie, které vznikly v Číně a teorie, jež vznikly jinde ve světě, chápat zcela odděleně. Navíc politické uplatňování kontroly porodnosti se neomezuje pouze na ČLR, ale týká se celé řady dalších zemí.¹⁰ Pro uchopení otázky kontroly porodnosti v ČLR se z daných důvodů budeme snažit tuto problematiku představit v širších souvislostech.

2.2.3 Situace po založení ČLR a první diskuze o kontrole porodnosti

Začátku rozsáhlého politického uplatňování kontroly porodnosti v ČLR na samém počátku 80. let předcházela poměrně dlouhodobý politický vývoj. Oficiální postoj KS v této otázce byl nejprve nevyhraněný, případně odmítavý. Po založení ČLR nebyly otázky velikosti populace ani případného omezení jejího růstu, přes varování některých čínských vědců, považovány politickým vedením za aktuální, jelikož se země potýkala s jinými, daleko závažnějšími problémy. V době, kdy KS definitivně sjednotila čínské území a roku 1949 vyhlásila svou vládu, se země nacházela ve velmi nepříznivém ekonomickém stavu v důsledku války s Japonskem a občanské války mezi Guomindangem a KS. O období mezi lety 1949 – 1952 tak hovoříme jako o období poválečné obnovy, během něhož se země a její politické vedení musely s touto situací vyrovnat.

Komunistická strana, ve snaze situaci v zemi stabilizovat, začala velice záhy aplikovat celoplošně principy, které fungovaly již dříve v rámci osvobozených oblastí.¹¹ Ve městech začalo být obyvatelstvo přiřazováno pod nově utvářené malé soběstačné jednotky (*dānwèi* 单位), které byly vázány na státní podniky a instituce. Tyto jednotky se staly nástrojem kontroly obyvatel a kromě toho zajišťovaly lidem základní potřeby, jako zdravotní péči, školy a školky. V této souvislosti je nutné podotknout, že je to poprvé, kdy se stát začal ve větší míře podílet na výchově dětí od jejich nejútlejšího věku a zasáhl tak do jedné z nejzákladnějších funkcí rodiny.

Na venkově proběhla v této době pozemková reforma, jejímž cílem bylo přerozdělení státní půdy, které de facto znamenalo konec držení půdy v rukou velkých statkářů, respektive džentry, jejíž vliv po deseti staletích definitivně skončil. Pro KS byla pozemková reforma klíčová také z toho důvodu, že v Číně se v rámci socialistické revoluce nebylo možné opírat o konflikt mezi buržoazií a

¹⁰ Mezi zeměmi, které přistoupily ke kontrole porodnosti, můžeme jmenovat např. Pákistán, Jižní Koreu aj.

¹¹ Územní celky pod správou KS, které byly, po vzoru sovětů v Rusku, v Číně zakládány po roce 1927 a fungovaly do založení ČLR v roce 1949.

dělnickou třídou, jelikož tyto dvě třídy v zemi neexistovaly. KS se tak rozhodla k upevnění své moci využít pomyslného konfliktu mezi vlastníky půdy a rolníky, přičemž přerozdělením půdy během pozemkové reformy si zajistila podporu ze strany rolníků.

Zatímco se KS zabývala těmito reformami a následně se do popředí dostávaly zejména otázky politické příslušnosti, ve vědeckých kruzích začalo být skupinou nestranických intelektuálů diskutováno o otázce kontroly porodnosti. Oficiální postoj KS na tento vývoj nijak nereflektoval a Mao Zedong během prvních let po založení ČLR přijal řadu argumentů z éry republiky, které hovořily pro vysokou porodnost, přičemž je doplnil o marxistickou kritiku malthusiánství. Podle Maových slov, která pronesl v roce 1949, v ČLR přelidnění neexistuje a veškeré problémy, se kterými se země potýká, může vyřešit revoluce spolu s výrobou (Scharping 2005: 15). Kromě toho spatřoval Mao ve velikosti čínské populace rovněž zdroj vojenské síly, která mohla být využita při případném střetu na světové úrovni (Schapiro 2001: 31).

Tento oficiální postoj odsunul v prvních letech vlády KS otázku nutnosti snížení růstu populace do pozadí. Počátkem 50. let byla v ČLR kontrola porodnosti vnímána jako vražda páchaná na čínském lidu a potraty, stejně jako antikoncepce, byly zakázány (Scharping 2005: 15). Názory, které zmiňovaly snížení populace jako možné řešení situace v zemi do budoucna, byly dávány do přímé souvislosti s malthusiánstvím, které bylo považováno za reakční. V této souvislosti musíme alespoň rámcově zmínit, z čeho malthusiánství (v čínských pramenech označované jako *Mǎ'ěrsàisīzhǔyì* 马尔萨斯主义) vychází, o co usiluje a zároveň to, z čeho zřejmě pramení odmítavý postoj čínské KS k této teorii v dané době.

2.3 Malthusiánství

2.3.1 Malthusova populační teorie a její východiska

Základy malthusiánství byly položeny v Anglii koncem 18. století Thomasem R. Malthusem, který roku 1798 publikoval svou slavnou práci *Esej o principu populace* (*Essay on the Principle of Population*). Hlavním těžištěm Malthusovy populační teorie (*Mǎ'ěrsàisī rénkǒulùn*) se stala myšlenka nevyrovnanosti růstu populace a zdrojů schopných danou populaci uživit. Malthus přitom vychází z údajů o tom, že ve Spojených státech se během období dvaceti pěti let populace zdvojnásobila a s tímto údajem dále pracuje, když říká: „Tento koeficient, ač nedostačující z hlediska maximální velikosti populace, ale jako výsledek aktuální zkušenosti, můžeme vzít coby pravidlo a konstatovat, že populace, není-li omezována, zdvojnásobuje svou velikost každých dvacet pět let, neboli že roste geometrickou řadou.“(2002: 15)

Naopak koeficient růstu zemědělské produkce považuje Malthus za aritmetický a přdestírá následující: „Vezměme si nyní namísto jednoho osamoceného místa celou Zemi a předpokládejme, že veškerá omezení populace již byla obecně odstraněna. Jestliže by se zdroje potravin, jaké Země poskytuje lidstvu, zvyšovaly každých dvacet pět let o množství odpovídající současné výrobě celého světa, byl by objem produkce potravin mnohem větší, než si vůbec dokážeme představit, že by mohl být získán jakýmkoliv úsilím lidstva.“ (2002: 16). V této souvislosti se musíme ptát, kde bere Malthus jistotu, že koeficient růstu, který získal z pětadvacetiletého vývoje v USA, může být aplikován na celou Zemi jako obecně platný. Ve své práci to nijak více nevysvětluje. Také se musíme ptát, na čem se zakládá tvrzení, že zemědělský růst se navyšuje vždy pouze lineárně, protože to rovněž není v práci nijak více vysvětleno a jde zřejmě spíše o jakousi Malthusovu domněnku, kterou staví na základě své zkušenosti.

Nicméně přes tyto otázky, které by zasluhovaly přesnějšího zodpovězení, lze tvrdit, že základní tezí Malthusovy teorie, jak sám říká, je to, že: „Pro udržení světové populace na nějakém čísle, například na stovce milionů, lidský druh rostl by v poměru 1, 2, 4, 16, 32, 64, 128, 256, 512 a tak dále, zatímco potraviny by se zvyšovaly v poměru 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 atd.“ (2002:17). Rozdíl v růstu populace a růstu potravinových zdrojů, je tedy, jak sami můžeme vidět, podle Malthuse enormní a jelikož takovéto zvyšování produkce potravin by nebylo dostačující, zastával názor, že je nutno zamezit nevyrovnanosti výše populace a odpovídajících zdrojů pomocí jistých preventivních opatření. Těmito opatřeními však neměl na mysli zásahy do přirozené reprodukce člověka v podobě užití antikoncepce ani potratů.¹² Takováto opatření jsou doménou neomalthusiánů, kteří se začali v různých zemích formovat jako hnutí od 19. století. Malthus v této souvislosti zdůrazňoval nutnost sexuální zdrženlivosti a založení rodiny teprve ve chvíli, kdy existují předpoklady k tomu ji materiálně zajistit.

2.3.2 Reakce na Malthusovu populační teorii

Malthusova populační teorie si získala mnoho zastánců i četné odpůrce a rozdělila tak vědeckou, ale i politickou veřejnost na dva nesmiřitelné tábory. V této souvislosti musíme podotknout, že zpočátku byl postoj k ní spíše odmítavý a zpochybňována byla již velmi záhy po svém uveřejnění. Hlavní Malthusova myšlenka, že populace se zvyšuje geometrickou řadou, zatímco potravinové zdroje rostou lineárně, byla vyvrácena. Petrušek k tomu dodává, že díky technickému pokroku se zvyšovala produktivita zemědělství i možnosti dovozu potravin a vzestup životního standardu dokazoval, že dodávky prostředků k životu rostou dokonce rychleji než populace. Malthus se

¹² Malthus byl knězem.

vlastní problematikou demografické reprodukce nezabýval, ale formální vztah mezi početním růstem obyvatel a růstem prostředků obživy povýšil na zákon, který však již v jeho době neplatil. Přes všechny tyto podstatné argumenty se však na Malthuse a jeho práci odvolává řada autorů, kteří se k početnímu růstu stavějí nepříznivě a který považují za příčinu všech společenských a ekonomických problémů (1996: 182). Keller k tomu dodává, že v dnešní době bývá dokonce Malthus obviňován z přílišného optimismu, kdy údajně nedocenil tu skutečnost, že v případě překročení úživné kapacity území, zdroje tohoto území již nerostou ani aritmetickou řadou, nýbrž v lepším případě stagnují, v horším případě dochází k jejich absolutnímu úbytku (1997: 29).

Co se týká postoje levicově orientovaných intelektuálů a politiků v této věci, Malthusova populační teorie u nich narazila na jednoznačný odpor. Petrušek zdůrazňuje, že tento odpor pramenil z toho, že původ chudoby dává socialismus do souvislosti s kapitalismem, který vykořisťuje dělnickou třídu (1996: 584). Jak jsme si mohli povšimnout, Malthus naopak dává chudobu či lépe řečeno nedostatek zdrojů do souvislosti s přílišným růstem populace. Také z toho důvodu patřil mezi výrazné kritiky Malthuse Karl Marx, který o něm v Kapitálu hovoří, v souvislosti s otázkou délky pracovní doby dělníků a nedostatku pracovních příležitostí, nepřilíživě vybírávě těmito slovy: Všechna čest Malthusovi, že klade důraz na to prodloužení pracovního dne.(...) Konzervativní zájmy, jichž byl Malthus pacholkem, mu však zabránily, aby viděl, že to nemírné prodlužování pracovního dne, současně s mimořádným rozvojem strojí výroby a vytěžováním ženské a dětské práce, muselo učinit velkou část pracující třídy "nadbytečnou", jakmile skončila válečná poptávka a anglický monopol na světovém trhu. Přirozeně bylo mnohem pohodlnější a mnohem více odpovídalo zájmům vládnoucích tříd, které Malthus vskutku kněžoursky uctíval, že toto "přelidnění" prohlásil za nutné z věčných zákonů přírody místo pouze z přirozených dějinných zákonů kapitalistické výroby (1985: 438).

Na tomto příkladu vidíme, že Malthus byl Marxem pojmán ve světle toho, že reprezentuje zájmy kapitalistické třídy, přičemž problémy dělníků nedává do souvislosti se špatně nastavenými pracovními a společenskými podmínkami vinou buržoazie, ale tento fakt naopak zastírá příliš vysokým růstem populace, který je podle něj důvodem toho, že lidé žijí v bídě zapříčiněné nedostatkem zdrojů.

V ČLR bylo počátkem 50. let malthusiánství vnímáno rovněž negativně a jakožto západní teorie, chránící buržoazii, bylo považováno za reakční. Mao Zedongův postoj k usměrňování růstu populace byl v prvních letech vlády KS odmítavý. V této souvislosti si musíme pokládat otázku, zda byl jeho postoj zapříčiněn především tím, že skutečně spatřoval v populačním růstu sílu Číny, nebo

proto, že tyto názory vycházely primárně z marxismu, o něž se politicky opíral. Přestože na tuto otázku odpovědět neumíme, jisté je to, že marxistické názory v otázce pojetí malthusiánství v ČLR zcela převládaly až do roku 1953, kdy se uskutečnilo první sčítání lidu v rámci ČLR, které bylo zároveň prvním významným sčítáním po dlouhé odmlce od posledního rozsáhlého censu dynastie Qing.

2.4 Vývoj situace mezi lety 1953 - 1957

2.4.1 Census roku 1953 a změna postoje KS ke kontrole porodnosti

Stručný přehled výsledků censu, který se uskutečnil v roce 1953, byl uveřejněn v lednu následujícího roku. Celková populace ČLR podle tohoto censu činila 601 538 035 obyvatel (Ma 1997: 2). Tyto výsledky by zřejmě nebyly tak znepokojivé, když si uvědomíme, že v této době byl počet obyvatel ČLR zhruba srovnatelný s počtem obyvatel Evropy (Geografie Číny 2013: 113). Nesmíme však zapomínat na fakt, že na celková čísla připadal velmi vysoký podíl lidí v předproduktivním a produktivním věku, z nichž velká část mohla v budoucnu založit rodinu. Lidé ve věku 15 – 64 let tvořili celých 59% populace, děti a mládež ve věku do 14 let zaujímaly 14 % populace. Počet starých lidí byl, pokud jej porovnáme s počtem dětí a lidí v produktivním věku, spíše zanedbatelný, přičemž lidé ve věku nad 65 let tvořili pouhých 4% z celkové populace (Scharping 2005: 6).

V důsledku těchto čísel, která stranické vedení znepokojila, se začal postoj KS postupně měnit a otázka kontroly porodnosti začala být aktuální rovněž ve vládních kruzích. V roce 1954 byla prvně přijata opatření, která měla vést ke snížení porodnosti. Těmito opatřeními byl dovoz a vlastní výroba antikoncepčních prostředků, stejně jako postupné uvolnění zákazu potratů. V interních vládních kruzích se Mao Zedong připojil k volání po kontrole porodnosti, nicméně nadále toto téma nepovažoval za naléhavé a jeho postoj v této otázce zůstal rozporuplný (Scharping 2005: 15).

2.4.2 Politické kampaně konce 50. let

Období první pětiletky (1953-1957) po založení ČLR je obdobím, kdy byla vyhlášena celá řada politických kampaní. První z rozsáhlejších kampaní byla *kampaň Sta květů* (*Báihuā Yùndòng* 白花运动, konec r. 1956 až polovina 1957), během které byli intelektuálové oficiálně vybídnuti, aby vyjádřili otevřeně své názory na situaci v zemi, přičemž tato diskuze měla přispět ke zlepšení fungování státu. Prostor byl dán rovněž dříve kritizovaným vědcům, kteří prosazovali snížení růstu

populace. Ti se mohli vrátit zpět na své pozice a v této době se tak prvně dostalo otázky kontroly porodnosti většího zájmu.

Ve stejném roce byla vydána první ucelená práce, zabývající se problematikou velikosti čínské populace a jejího růstu, která je zároveň jednou z nejvýznamnějších prací na toto téma v rámci ČLR vůbec. Byla jí Nová populační teorie *Xīn rénkǒulùn* (1957), jejímž autorem je profesor Ma Yinchu (1882-1982). Profesor Ma pocházel z provincie Zhejiang a během studií v USA získal ekonomické vzdělání. V letech 1950 – 1951 byl rektorem Zhejiangské univerzity a mezi lety 1951 - 1960 byl rektorem Pekingské univerzity. Přestože je jeho práce pro otázku kontroly porodnosti v ČLR klíčová, její osud, stejně jako kariéra profesora Ma, byl, vlivem politické situace v zemi, poměrně spletitý.

Období uvolnění během kampaně *Sta květů*, kdy byl dán intelektuálům prostor pro vyjádření názorů, bylo ukončeno velice záhy, v polovině roku 1957, jelikož společenská diskuze přerostla v masivní kritiku KS. Můžeme se pouze domnívat, zda toto měl Mao Zedong v úmyslu od samého počátku, kdy kampaň vyhlášoval a chtěl tak jejím prostřednictvím odhalit potenciální odpůrce politiky strany či nikoliv. Názory na tuto otázku se různí. Nicméně ještě téhož roku byla vyhlášena kampaň *Proti pravičákům* (*Fǎnyòupài Dòuzhēng* 反右派斗争, 1957 – 1958)¹³, jež byla namířena proti odpůrcům strany, kteří byli ve velkém měřítku takto označováni. Právě během této kampaně se plně projevil dosud ne zcela vyhraněný postoj KS vůči intelektuálům. Mao Zedong byl vůči intelektuálům znám svým odmítavým postojem již během yan'anského období¹⁴ a rovněž tím, že pokud je nemohl kontrolovat, přistupoval k represí. Ta nyní zcela vyvrcholila, jelikož kampaň proti pravičákům byla první násilnou kampaní pod dikcí KS, jež byla namířena proti nejširším vrstvám čínských obyvatel a obzvláště pak proti lidem samostatně smýšlejícím.

V této době se dostala na okraj celá řada vědních oborů, včetně sociologie. A pro vědce prosazující kontrolu porodnosti tento politický vývoj rovněž znamenal konec jejich činnosti, jelikož se na scénu opět dostávaly politické argumenty proti malthusiánství, se kterým byly názory těchto vědců dávány do souvislosti. Profesor Ma Yinchu byl v roce 1960 z funkce rektora Pekingské univerzity odvolán a na uznání své práce musel čekat až do 80. let, kdy byla politika KS přehodnocena a jeho *Nová populační teorie* se stala významnou pro uchopení otázky kontroly porodnosti novým stranickým vedením, když byla použita pro položení základů populační politiky státu.

¹³ Známa spíše pod zkráceným neoficiálním názvem *Fǎnyòu*

¹⁴ (1936 – 1949) Období před založením ČLR, kdy Mao Zedong definitivně upevnil svoji vedoucí úlohu v KS, během něhož vzniklo jeho dílo *Yan'anské Hovory*, kde úlohu spisovatele staví níže, než úlohu čtenáře. Intelektuálové by se měli učit od mas a tvořit pro masy.

2.5 Nová populační teorie *Xin renkou lun* a její východiska

Ma Yinchuova *Nová populační teorie* je pro nás důležitá z toho důvodu, že se jedná o první rozsáhlejší práci v ČLR, která se zabývá otázkou velikosti populace a především jejím možným růstem, který Ma Yinchua znepokojoval. Práce se rovněž zabývá situací v zemi po založení ČLR a jejím prostřednictvím se mimo jiné dozvídáme, jak bylo oficiálními místy na tuto situaci nahlíženo. Zásadní pozornost věnuje Ma Yinchu oficiálnímu pohledu KS na výši populace a důsledkům tohoto postoje pro demografický vývoj v zemi. Zároveň také představuje svůj pohled na Malthusovu populační teorii a ohrazuje se proti obviněním z prosazování malthusiánství, díky čemuž můžeme jeho argumenty v této věci podrobit kritickému pohledu.

Na samém začátku práce hovoří Ma Yinchu o nejrozumnějších rozporech, tak jak byly oficiálně prezentovány stranickým vedením, s nimiž se země v nedávné minulosti potýkala nebo kterým stále čelí a tento výčet zakončuje tím, že jmenuje další rozpor, který osobně považuje za největší. „Na čínské vesnici v minulosti dlouhodobě existoval rozpor mezi vlastníky půdy a rolnickou třídou. Tento rozpor po vítězství v osvobozené válce a po pozemkové reformě je už vyřešen. Po pozemkové reformě se na vesnici objevily nové rozpory, těmi je to, zda směřují jednotliví rolníci ke kapitalismu nebo k socialismu. Po několikaletém boji a těžké práci se v roce 1956 v rámci celé země zrealizovala kooperativnost v zemědělství (rozuměj kolektivizace – zakládání družstev) a čínští rolníci se vydali pevně na socialistickou cestu. Tím byly v zásadě vyřešeny oba tyto rozpory. Jaké rozpory existují nyní? Kromě toho, co říkal Mao Zedong o vnitřních rozporech lidu, tak kromě tohoto důležitého rozporu se domnívám, že populace je mnoho a zdrojů málo, což je také důležitý rozpor. V minulosti byly rozpory třídní a dnešní rozpor je výrobní. Finanční zdroje naší vlasti nerostou dostatečně rychle. Největší rozpor naší vlasti je, že se počet obyvatelstva zvyšuje příliš rychle a získávání zdrojů je příliš pomalé.“ (1997: 1-2)

Ma Yinchu byl vzděláním ekonom a tak se otázkou kontroly porodnosti zabýval především ve vztahu k ekonomice státu a jejímu růstu: „V socialistických státech lid používá část příjmu na to, aby se staral a zušlechťoval svůj vlastní život. Další část tohoto příjmu se používá na rozšíření výroby. Když tedy přerozdělujeme toto bohatství, je třeba způsobit, aby spotřební část a zdroje na investice zachovávaly správný poměr. Já se chci zabývat tím, jak omezovat populaci, aby se spotřební poměr snížil a zároveň aby se rozmnožily zdroje na investice.“ (1997: 4) Za nejvýznamnější problém v zemi tak považoval Ma Yinchu příliš vysoký růst počtu obyvatel, který brání ekonomickému a hospodářskému rozvoji státu. Tím se dostáváme k základní myšlence, kterou

jeho *Nová populační teorie* předkládá, a tou je myšlenka, že snížení počtu obyvatel by mělo zlepšit kvalitu života lidí.

Ma Yinchu ve své práci vychází z údajů o populaci získaných během cenzu roku 1953. Ohledně situace v zemi ve světle těchto celkových údajů o výši obyvatel říká: „Je to zneklidňující rekord a populace naší země roste příliš rychle. Nyní se přibližně odhaduje, že počet čínských obyvatel každý rok naroste o 12 – 13 milionů, což činí 20 ‰. Pokud budeme takto dále odhadovat a porovnáme za 30 let, už to nebudou promile, ale toto číslo bude daleko vyšší.“ (1997: 2) K tomu, jak je tento koeficient růstu dvacet promile získán, říká následující: „V roce 1953 vláda ve dvaceti devíti velkých městech v celé provincii Ningxia, kde byl použit vzorek 30 milionů lidí, získala tato data: „Porodnost zde činila 37 promile a úmrtnost 17 promile. Z toho vidíme přírůstek 20 promile. Navíc můžeme říci, že přírůstek ve městě je ještě větší, než na vesnici. V Shanghaji, v jedné oblasti, činil přírůstek 39 promile. Navíc velmi pochybuji, že je to stále těchto 20 promile. Data z tohoto sčítání jsou přesná, ale pokud vezmeme těchto 20 promile a budeme tím vysvětlovat situaci od roku 1953 do roku 1957, domnívám se, že přírůstek v těchto letech 20 promile přesahuje. Zvyšuje se počet svateb, mladí lidé, kteří se narodili před osvobozením, absolvují a začínají pracovat, jejich ekonomická situace se zlepšuje a proto jsou připraveni zorganizovat si domácnost.“ (1997: 2-3)

K vládnímu postoji, který Ma Yinchu považoval vůči podpoře porodnosti možná až za příliš vstřícný, se stavěl vcelku nepříznivě: „Pokud to bude ekonomicky umožněno, tak budou všichni lidé vstupovat do manželství, založí rodiny a najdou si zaměstnání. Zvýší se počet uzavíraných manželství a vláda se o sezdané manžele postará. Principiálně je umístí, aby pracovali, do jednoho města a tím se zvyšuje příležitost pro porodnost. Vláda vůči rodinám s dětmi kromě jejich slovního povzbuzování, poskytuje také určitou podporu. Pokud to bude takto, všechno to povede ke zvýšení porodnosti.“ (1997: 3) V souvislosti s těmito slovy si musíme uvědomit, že na tomto místě podrobuje postoje KS kritice, která, třebaže není nijak výrazná, vzhledem k událostem, které nastaly v zemi po vydání jeho práce, jako byla kampaň proti pravičákům, lze se domýšlet, že zrovna tento názor byl KS vnímán dosti nepříznivě. A Ma Yinchu pokračuje dále: „Vláda těhotným ženám a novorozencům poskytuje sociální péči. Před porodem a po porodu je 56 dní volna. To před osvobozením nebylo. Společně s rozvojem zdravotnictví se snižuje úmrtnost novorozeňat. Úmrtnost starých se snížila a dožívají se přes 70 let.“ (1997: 3)

Vším tímto Ma Yinchu podkládá rozhodující tvrzení své práce o tom, že populační růst je příliš rychlý a bude se nadále zvyšovat a z toho důvodu je nutné tento růst omezit. V souvislosti s čísly z

cenzu roku 1953 mu musíme dát za pravdu. Nicméně přesto, že byl Ma Yinchu ekonom, je pro nás zarážející, že nevěnoval větší pozornost možným dopadům omezení růstu populace na společnost.

2.5.1 Ma Yinchuův postoj k malthusiánství a srovnání obou teorií

Ma Yinchu se ve své práci vymezuje vůči obviněním, že jeho teorie vychází z malthusiánství. Zároveň zde podrobuje Malthusovu populační teorii kritickému pohledu. Nejprve hovoří o své inspekční cestě v provincii Zhejiang, kde s kolegy diskutoval o nutnosti snížení populace a kde mu bylo kolegy malthusiánství vytýkáno: „Již jsem to podrobil diskuzi v malých kroužcích v Zhejiangu, kde kromě malého počtu lidí, ostatní zástupci vyjádřili připomínky. Mnoho z nich s mým názorem nesouhlasilo a někdo se přeci jen domníval, že to, co říkám, je druh malthusiánství. A také se někdo domníval, že přesto, že je to trošku jiné než malthusiánství, ale v podstatě druhem myšlení to malthusiánství je. Přestože jejich názor jsem nemohl přijmout, domnívám se, že to mysleli dobře.“(1997: 5)

K Malthusiánství Ma Yinchu dále dodává: „Všichni vědí, že populační teorie malthusiánství je reakční. Malthusova teorie byla vydána v roce 1798, kdy díky průmyslové revoluci došlo k velkým změnám. Lidé ve velkém přicházeli o práci a běžnou se stala chudoba. Došlo k náhlým změnám a lid byl velmi nespokojen s vládou buržoazní třídy. Malthusův úmysl při tom, když psal svou populační teorii, se nacházel v tom, ochránit kapitalistický systém a jeho vládu. Jeho populační teorie bez rozdílu říká dělníkům, že jejich těžký život není chybou vlády, ale že je způsoben tím, že počet lidí roste příliš rychle, zatímco potraviny přibývají pomalu.“ (1997: 5-6). Tento názor není nepodobný již zmíněnému názoru Marxe, který jsme citovali výše. Ma Yinchu zde tedy zcela jasně reprezentuje názory, které odpovídají marxismu a rovněž oficiálnímu postoji KS v dané době. Dále Malthuse kritizuje, tak jako celá řada dalších vědců, za to, že jeho předpoklad lineárního růstu zdrojů zemědělské výroby, se ukázal být mylný: „Malthus by se nedomyslel, že dojde k tak rychlému rozvoji vědy, který způsobí, že se množství potravin bude také zvyšovat geometrickou řadou.“

V dané souvislosti můžeme s jistotou říci, že východiska, na kterých jsou obě dvě teorie, jak Malthusova, tak Ma Yinchuova, založeny, jsou rozdílná. Malthus pracuje s nepříliš přesvědčivými údaji, na kterých zakládá svou domněnku lineárního růstu zdrojů a geometrického růstu populace. Oproti tomu Ma Yinchu pracuje s čísly daleko přesvědčivějšími, s nimiž podle našeho mínění není nutné polemizovat. O nevyrovnanosti růstu zdrojů ve vztahu k růstu populace hovoří v obecné rovině, když říká, že růst zdrojů je ve vztahu k růstu populace příliš pomalý. Na druhou stranu je ale základní myšlenka obou těchto teorií velmi podobná. Když Ma Yinchu kritizuje Malthusovu teorii

za to, že Malthus nezohlednil možnost zvýšení zemědělské produkce v důsledku rozvoje vědy, nevyvrací s tím také částečně svá tvrzení o tom, že růst v ČLR je příliš pomalý? Proč by vědecký rozvoj, který by zajistil dostatek zdrojů, nebyl možný rovněž v ČLR? Nedává tak čínské KS na srozuměnou, že v tomto ohledu selhává, když není schopna odpovídající růst zajistit? Ma Yinchu zřejmě takto při psaní své teorie neuvažoval, nicméně můžeme s tím počítat jako s jedním z dalších důvodů, proč byla jeho práce stranou napadána.

Podle našeho názoru však Ma Yinchu z Malthusovy populační teorie nevycházel a pouze konstatoval, že pravděpodobný růst obyvatel ČLR v budoucnu by mohl být pro zemi kritický vzhledem k hospodářské situaci státu, která takovému počtu obyvatel neodpovídá. V dané věci zastáváme názor, že hlavní důvod toho, že byla Ma Yinchuova populační teorie smetena ze stolu nespočíval v marxistické kritice Malthusiánství, ale v oficiálním postoji Mao Zedonga a KS v dané době, který podporoval vysokou porodnost.

2.6 Politický vývoj situace v ČLR mezi lety 1958 – 1976 a postoj KS ke kontrole porodnosti

2.6.1 Politika velkého skoku a její dopad na rodinu

KS si sama uvědomovala, že hospodářský růst v zemi je nutné zvýšit a roku 1958, kdy vstoupila ČLR do druhé pětiletky, byla vyhlášena politika Velkého skoku vpřed (Dàyuèjìn 大跃进, 1958 - 1961). Snahou této politiky bylo získat kapitál na industrializaci měst, který měl být odčerpán z venkova. Oficiálním cílem politiky bylo hospodářsky dohnat (gǎn 赶) a předejhnat (chāo 超) Velkou Británii a USA, přičemž VB měla být předehnána do patnácti let a Spojené státy do dvaceti let. Na venkově byly zakládány, po vzoru SSSR, lidové komuny, do kterých bylo soustředěno venkovské obyvatelstvo. Komuny měly zvýšit zemědělskou produkci a rovněž měly nahradit funkci rodiny, přičemž lidem zajišťovaly například společné bezplatné stravování. Podle našeho názoru žádné období v čínské historii nenarušilo, alespoň v rámci venkova, funkci rodiny do takové míry.

Komuny byly povinny plnit předepsané kvóty produkce, která byla odesílána do měst. Kromě zemědělských produktů byl jedním z hlavních cílů politiky VS zvýšit produkci oceli, jelikož ta byla jednou z hlavních průmyslových komodit, v jejichž produkci se chtěla ČLR vyrovnat západním mocnostem. Díky místním funkcionářům, kteří chtěli postoupit na hierarchickém žebříčku KS, byly kvóty plněny produkcí nekvalitní oceli nebo byly falšovány. Situace začala být pro venkov neúnosná, k čemuž přispěla rovněž neúroda. Venkov byl zcela vydrancován a propukl zde naprosto ničující hladomor, který si vyžádal mnoho obětí na lidských životech. Porodnost v dané době poklesla o 50% a úmrtnost vzrostla o 150%. Podle oficiálních statistik ČLR si Velký skok vyžádal

7-11 milionů obětí, neoficiálně se však uvádějí odhady až pětinasobné (Horálek 2013: 124). Na počátku 60. let, ve snaze získat nad situací v zemi kontrolu, došlo k přehodnocování politiky Velkého skoku¹⁵, která byla oficiálně ukončena roku 1961.

2.6.2 Kampaně zasazující se o snížení porodnosti po Velkém skoku

Období po velkém skoku je obdobím, kdy, počínaje rokem 1962, začínají první kampaně zasazující se o snížení porodnosti. Po obrovském populačním propadu vinou Velkého skoku totiž následoval ohromný populační přírůstek, kdy přirozená porodnost činila 3,3%, což při velikosti tehdejší populace představovalo 23 milionů obyvatel ročně. Ačkoli byl tento nárůst jen jednoletý, zapříčinil výraznou anomálii ve věkové struktuře ČLR (Horálek 2013: 124). Scharping dává tyto první kampaně rovněž do souvislosti s rozsáhlou společenskou krizí a hladomorem. K tomu však musíme doplnit, že nedostatek zdrojů, který způsobil na venkově hladomor, vypukl především z důvodu jejich neefektivního přerozdělení a v důsledku zavádění nepřiměřených politicky motivovaných opatření spíše, než vinou přelidnění.

V 60. letech tak byla vyhlášena kampaň, jež podporovala pozdní manželství a rodinu se dvěma dětmi sloganem: „Tři jsou moc a jedno je málo“ (*Sānduō yīshǎo* 三多一少) a nabádala tím obyvatele ke snížení porodnosti. Jednalo se však pouze o státní doporučení, které nebylo nijak vymahatelné a fungovalo na dobrovolné bázi. Tyto snahy státu o usměrňování porodnosti však byly v prvních letech uplatňování politiky Kulturní revoluce, která přišla záhy, odsunuty do pozadí.

2.6.3 Politika Kulturní revoluce a její dopad na rodinu a na společnost

Doba, během níž byla uplatňována politika *Kulturní revoluce* (oficiálním názvem *Velká proletářská kulturní revoluce*, *Wúchǎnjiējí Wénhuà Dàgéming* 无产阶级文化大革命 1966 – 76¹⁶) je dalším obdobím, které bylo pro čínskou společnost a rodinu devastující. V zásadě byla tato politika reakcí Mao Zedonga na kritiku vůči své osobě, která přišla záhy po ukončení politiky Velkého skoku. Nejdůležitějším cílem, o který Mao v této době usiloval, bylo odstranění svých odpůrců. Pro účely politiky Kulturní revoluce se rozhodl využít mládež a jeho heslo „bouřit se je správné“ (*zàofǎn yǒulǐ* 造反有理), kterým vybízel mladou generaci, aby se vzepřela autoritám, je pro tuto dobu více než příznačné. Můžeme hovořit o tom, že ve společnosti došlo v této době k prohození generačních rolí a pravidlo úcty ke starším, které bylo v čínské společnosti dlouho vžitě, přestalo platit. Ostatně přestala platit jakákoli úcta člověka k člověku obecně.

¹⁵ Opatření, která byla přijata, jsou známá jako zásada osmi znaků (*bāzìfāngzhēn*).

¹⁶ V roce 1969 byla politika Kulturní revoluce oficiálně ukončena, nicméně stav ve státě byl více méně setrvalý až do Mao Zedongovi smrti roku 1976. Proto uvádíme oba dva roky.

Mladí lidé, kterým bylo dáno do rukou oprávnění ke kritice starších, zřejmě i ze vzteku vůči autoritám, jejichž nadřazenost byla pevně dána tradičním společenským uspořádáním, se zhostili svého úkolu s velkým nasazením. V dané době bylo normálním jevem udávat své rodiče, takže základní povinnost úcty k rodičům, která vycházela ze synovské oddanosti, přestala zcela platit a mladí lidé byli loajální více k Mao Zedongovi, jakožto nejvyššímu představiteli strany a de facto státu, nežli ke svým rodičům. Pokud si uvědomíme, že stát v minulosti odvozoval svou roli na základě rodinného uspořádání a byl tak vůči rodině v analogickém vztahu, situace se zcela obrátila a stát byl s rodinou v přímé konfrontaci.

Rudé gardy se zřejmě zhostily své role s větší vervou, než Mao Zedong původně zamýšlel. Stát byl rozvrácen a situace by se dala přirovnat k občanské válce, kdy lidé byli postaveni proti sobě navzájem. Aby stát definitivně nezkolaboval, ve chvíli, kdy se rudé gardy ve městech vymkly zcela kontrole, byla vyhlášena kampaň *Vysídlení mládeže na venkov* (*Zhīshi qīngnián shàngshān xiàxiāng* 知识青年上山下乡, 1966). Přesto, že se podařilo situaci ve městech alespoň částečně stabilizovat, pro rodiny, jejichž členové byli od sebe odtrženi, to znamenalo další rozvrat. Tato kampaň však nebyla jedinou kampaní tohoto druhu a musíme dodat, že městská mládež byla posílána do venkovských oblastí po celou dobu v rozmezí let 1962 – 79, přičemž v těchto letech bylo na venkov celkem vysídleno téměř 18 milionů mladých lidí¹⁷ (Scharping 2005: 10). Obuchová k tomu však dodává, že přes ničivost politiky Velkého skoku a Kulturní revoluce a jejích dopadů na rodinný život, se čínské rodiny po velmi krátkém období vynucené poslušnosti relativně rychle vrátily k původnímu stavu (1999: 239).

Ačkoli politika Kulturní revoluce byla oficiálně ukončena roku 1969, situace v zemi se nijak zásadně nezměnila až do Mao Zedongovy smrti (1976). Nicméně co se týká kontroly porodnosti, tato problematika se nadále vyvíjela a došlo k podstatným změnám. V roce 1970 byla vyhlášena kampaň, která se zaměřovala na rozšíření antikoncepce a možnosti potratů ve venkovských oblastech, během níž byla protěžována zásada *později, déle a méně* (*wǎn, xī, shǎo* 晚, 稀, 少). V rámci celé země bylo propagováno uzavírání manželství v pozdějším věku, delší odstupy mezi porody jednotlivých dětí a co do počtu členů menší rodiny (Settles, Sheng 2008: 2). Ačkoli vše, k čemu kampaň vybízela, fungovalo na dobrovolné bázi, bylo to předzvěstí daleko rozsáhlejšího uplatňování kontroly porodnosti, jež mělo přijít již nedlouho poté, počátkem 80. let.

¹⁷ 1,4 milionu z nich bylo vysídleno do pohraničních oblastí, jako byly provincie Heilongjiang, AO Vnitřní Mongolsko, AO Xinjiang a provincie Yunnan.

3. Otázka kontroly porodnosti v ČLR od roku 1976

3.1 Změna politické situace v zemi a zavádění politiky plánovaného rodičovství

Situace v zemi se začala postupně měnit po Mao Zedongově smrti v roce 1976. Jedním z oficiálních hesel této doby se stalo „hledání pravdy na základě faktů“ (*shìshíqíúshì* 实事求是) a otázky politické příslušnosti ztratily, ve srovnání se situací v předchozích letech, na své primární důležitosti, přičemž prioritním se stal pro KS ekonomický a hospodářský rozvoj státu. Nové stranické vedení se zaměřilo na ekonomické reformy a spolu s tímto vývojem, vzhledem k tomu, že na konci 70. let překročila populace ČLR hranici jedné miliardy, se začalo zabývat detailněji otázkou populačního růstu a jeho možných důsledků pro stát. Deng Xiaoping zastával, na rozdíl od Mao Zedonga, názor, že velikost populace představuje pro Čínu spíše problémy než výhody a vysoký populační růst začal být oficiálně vnímán jako možné ohrožení úspěšné realizace reformního úsilí (Horálek 2013: 124,129). V této souvislosti se znovu dostalo pozornosti dříve kritizované Ma Yinchuově *Nové populační teorii*, která nyní, dvacet let od svého vydání, posloužila jako základ při tvorbě čínské populační politiky v otázce kontroly porodnosti. V současnosti je tak Ma Yinchu v ČLR uznávanou vědeckou autoritou.

Otázce problematiky růstu obyvatel se v této době dostalo, za podpory státu, rovněž pozornosti ze strany vědy. Na prognózách, které se zabývaly možnou budoucností ČLR v závislosti na pokračujícím populačním růstu, se podílela celá řada vědců (mezi nimiž byli mimo jiné matematici, kteří se zabývali čínským vesmírným programem) a za jejich přispění bylo využito při zkoumání dané problematiky nových vědeckých metod.¹⁸ Výsledky, ke kterým vědci dospěli, naznačovaly, že v roce 2020 by měla čínská populace dosáhnout 1,5 miliardy, což bylo vnímáno jako pohroma, která může být odvrácena jedině prostřednictvím okamžitého zavedení kontroly porodnosti, kdy bude každému manželskému páru povoleno pouze jedno dítě (Greenhalgh, Winckler 2005: 105). Další snahou vedení země, která vedla k přísnému zavádění omezení porodnosti, bylo udržet populaci ČLR do roku 2000 pod hranicí 1, 2 miliardy a to z toho důvodu, aby příliš rychlý populační růst neohrozil realizaci ekonomických reforem, které byly pro Deng Xiaopinga stěžejní.

3.1.1 Meze růstu

Na poli světové vědy se jen několik málo let před změnami populační politiky ČLR, objevila velice významná publikace, která rozdělila veřejnost a částečně předurčila směřování vědy, politiky a smýšlení společnosti v otázce kontroly porodnosti na dlouho dopředu, přičemž zastáváme názor, že její vliv přetrvává do současnosti. Touto publikací, která vnesla prvně do povědomí široké

¹⁸ Např. kybernetiky.

veřejnosti potřebu uvažovat o velikosti světové populace a jejím růstu explicitně jako o problému, jsou *Meze růstu*¹⁹ (*Limits to Growth*, 1972).

Meze růstu jsou populárně naučnou publikací a rok 1972, kdy byly vydány, lze považovat v tomto ohledu za důležitý mezník. Publikace vznikla za finančního přispění *Římského klubu* (*Club of Rome*), který byl založen jen několik málo let před vydáním této práce, roku 1968. Tato organizace se prezentuje jako neformální organizace sestávající z významných osobností politického života, obchodu a vědy; mužů a žen, kteří mají dlouhodobý zájem přispět systematickým mezioborovým a holistickým přístupem k lepšímu světu a budoucnosti planety²⁰ Velký sociologický slovník dodává, že teoreticko-metodologickým východiskem Římského klubu je přesvědčení, že se lidstvo nachází v krizové situaci, která si vynutí dalekosáhlé změny ve společnosti a že není možné hledat příčiny ani navrhnout řešení tohoto stavu na základě dílčích analýz. Podle původního záměru má být Římský klub nezávislou organizací, která není vázána na žádné politické strany a ideologie, nicméně musíme zdůraznit, že na financování její činnosti se podílejí významné koncerny (Velký sociologický slovník 1996: 963).²¹

Na *Mezích růstu* pracovala celá řada vědců, přičemž nejdůležitějšími z nich byli manželé Meadows, J. Randers a W. W. Behrens III. Tito vědci na základě svého zkoumání volali po změně v přístupu lidstva, jakožto celku, ke zdrojům, z nichž některé měly být na základě jejich předpovědí v blízké budoucnosti vyčerpány. Varovali před možným hospodářským kolapsem a v daných souvislostech chápali populační růst jako kritický. Ekonom Mojmír Hampl nás nutí k zamyšlení, když říká, že je neuvěřitelné, uvědomíme-li si, že autoři *Limitů* jako neekonomové nepředvedli z teoretického hlediska nic jiného, než sofistikovaněji zabalenou původní Malthusovu populační teorii, kterou ekonomická věda před sepsáním této práce dávno pohřbila.

Ať už budeme s Hamplem souhlasit, či nikoli, je důležité připomenout ještě jednu z jeho nejpodstatnějších námitek proti *Mezím růstu*, která mohla být vyslovena teprve s odstupem času. Jedná se o potvrzení či vyvrácení samotné prognózy o vyčerpání surovin, tak jak ji *Limity* předkládají. Tato prognóza naplněna v daném časovém úseku nebyla. Hampl podotýká, že podle těchto předpovědí mělo lidstvo mít dnes již zcela vyčerpány zásoby zlata a mělo být blízko vyčerpání stříbra a mědi. Už 20 let po sepsání práce však bylo jasné, že tyto vize zůstanou navždy nenaplněny. Prosté porovnání maximálního počtu let do vyčerpání u deseti vybraných přírodních

¹⁹ Někdy označované také jako *Limity růstu*.

²⁰ <http://www.clubofrome.org/?p=324>

²¹ Těmito koncerny jsou např. Fiat, Volkswagen a řada dalších.

zdrojů²² mezi lety 1972 – 1992 ukazuje, že u všech těchto zdrojů se počet let do vyčerpání nejen nesnížil, ale u devíti z nich dokonce vzrostl. Stejně tak se za tu dobu ani nezastavil hospodářský růst, a to ani přes pokračující explosivní růst populace.

Meze růstu jsou pro nás podstatné především z toho důvodu, že tato práce byla během jednání v Evropě v roce 1978 představena čínskému matematikovi Song Jianovi (*1931), vedoucímu skupiny vědců, kteří se v ČLR otázkou populačního růstu zabývali. Vzhledem k tomu, že to je zhruba ve stejné době, kdy se ČLR rozhodla začít politicky uplatňovat kontrolu porodnosti v plném rozsahu, zdá se být toto setkání pro utváření postoje KS v této věci významné. Song Jian se od roku 1979 snažil postupně přesvědčit vedení země, které párům sice doporučovala jen jedno dítě, ale povolovalo děti dvě, přikročilo k politice, která by povolovala dítě jediné a to jen s velice málo výjimkami (Greenhalgh, Winckler 2005: 105).

3.1.2 Zavádění politiky plánovaného rodičovství

Co se týká přijetí omezení porodnosti lidmi ve městech a na venkově, v zásadě bylo jednodušší přesvědčit k dodržování nařízení omezujících porodnost páry žijící ve městech, jelikož pracovaly ve státních podnicích, kde byla politická kontrola silnější. Ve venkovských oblastech byla místní kontrola společnosti oslabena vlivem zhroucení systému komun, ke kterému došlo v důsledku nové reformní éry. Pracovníci, kteří dohlíželi na dodržování kontroly porodnosti na úrovni vesnic, byli nuceni na jedné straně prosazovat požadavky státu, na straně druhé čelili nesmlouvavosti svých přátel a sousedů, kteří se těmto požadavkům podvolovali jen s neochotou. Přesto, že prosazování kontroly porodnosti po roce 1980 bylo velice tvrdé, lidé na vesnicích postupně objevili postupy, jak prostřednictvím vyjednávání dojít ke kompromisům (Settles, Sheng 2008:3)

Tato doporučení byla vyslyšena a v roce 1979 byla politika zasazující se o snížení porodnosti, která dovolovala jednotlivým párům ve většině případů pouze jediné dítě, přijata a oficiálně vyhlášena ÚV KS pod názvem *Politika plánovaného rodičovství* (*jìhuà shēngyù zhèngcè* 计划生育政策) následujícího roku, 1980. Řada čínských sociologů v této době namítala, že takto drastická opatření budou mít na společnost neblahý vliv. Varovali před narušením věkové struktury obyvatelstva a z nich vyplývajících nepříznivými dopady v budoucnu, rovněž varovali před frustrací lidí, kteří nebudou moci naplnit touhu po více dětech (Greenhalgh, Winckler 2005: 105). Nicméně důležitost snížení populace ve světle ekonomických reforem nad těmito námitkami zcela převládla a KS dala přednost prognózám, které považovaly zásadní omezení porodnosti jako jediné možné odvrácení možné budoucí situace v zemi. Ve svých počátcích bylo uplatňování politiky plánovaného

²² Jedná se o hliník, chróm, uhlí, kobalt, zlato, stříbro, železo, olovo, mangan a rtuť.

rodičovství obzvláště důsledné. Ženy z rodin, které již měly jedno dítě, byly povinně vyzývány ke sterilizaci, permanentní antikoncepci v podobě vsazení pesaru a v případě, že znovu otěhotněly, k potratům. Tato opatření byla zpočátku prosazována s tvrdostí, jakou známe z politických kampaní (Scharping 2005: 16).

Přes tato drastická opatření je nutné zmínit, že celá řada mezinárodních nevládních organizací, jako například Populační fond OSN (UNFPA), Mezinárodní federace pro plánované rodičovství (IPPF) a Světová banka, snahy o kontrolu porodnosti v Číně v této době podpořila. O jejich přispění k realizaci kontroly porodnosti v Číně svědčí například to, že do ČLR proudil na podporu této věci zahraniční kapitál. Greenhalgh a Winckler k tomu dodávají, že ačkoliv se zahraniční fondy podílely na celkových výdajích, které byly na realizaci kontroly porodnosti vynaloženy jen nepatrnou měrou, jejich podpora byla pro provádění těchto změn zcela zásadní. V 80. letech pomohl Populační fond OSN s realizací sčítání lidu v ČLR, které se uskutečnilo roku 1982. Také se zasadil o vylepšení antikoncepce, jež byla v zemi dostupná, přičemž se stala bezpečnější a spolehlivější, což napomohlo předcházet zbytečným potratům (Greenhalgh, Winckler 2005: 97).

V současnosti se na Západě ozývá kritika kontroly porodnosti ČLR, která spočívá především v kritice nevyrovnanosti pohlaví novorozenců, kde jsou čísla vyšší ve prospěch chlapců. Avšak vzhledem k tradičnímu upřednostňování mužských potomků v čínské společnosti, o němž jsme hovořili v první kapitole, mělo být počítáno s tím, že takovéto umělé a drastické omezení porodnosti tuto skutečnost nevyřeší, ale naopak ji ještě umocní. Mezinárodní organizace, které jsou vázány na struktury na Západě, však danou věc podpořily a nesou tak rovněž svůj díl odpovědnosti. Z daných důvodů se zdá být kritika kontroly porodnosti v ČLR ze strany západních organizací a politiků v současnosti poněkud nemístná a jeví se spíše jako politický nástroj.

3.1.3 Otázka přijetí politiky plánovaného rodičovství ze strany obyvatel

Co se týká přijetí omezení porodnosti lidmi ve městech a na venkově, v zásadě bylo jednodušší přesvědčit k dodržování nařízení omezujících porodnost páry žijící ve městech, jelikož pracovaly ve státních podnicích, kde byla politická kontrola silnější. Ve venkovských oblastech byla místní kontrola společnosti oslabena vlivem zhroucení systému komun, ke kterému došlo v důsledku nové reformní éry. Pracovníci, kteří dohlíželi na dodržování kontroly porodnosti na úrovni vesnic, byli nuceni na jedné straně prosazovat požadavky státu, na straně druhé čelili nesmlouvavosti svých přátel a sousedů, kteří se těmto požadavkům podvolovali jen s neochotou. Přesto, že prosazování kontroly porodnosti po roce 1980 bylo velice tvrdé, lidé na vesnicích postupně objevili postupy, jak prostřednictvím vyjednávání dojít ke kompromisům (Settles, Shang 3 – 4: 2008). Scharping k tomu

dodává, že konflikt zájmů (rozuměj u místních kádru), nedostatek kontrolních mechanismů, falšování dat a korupce, nedostatek financí i pracovníků, kteří by na dodržování nařízení omezujících porodnost dohlíželi, způsobily značné problémy s jejím zaváděním a docházelo tak k neoprávněným porodům (2005: 16).

Odpor na venkově byl tedy větší než ve městech a kromě toho, že na venkově nebyla kontrola lidí tak efektivní, nesmíme v této souvislosti zapomínat ani na faktory ekonomické. Ve stále průmyslovějších městech pracovali lidé převážně ve státních podnicích, ale lidé na vesnicích, kteří se živili především zemědělstvím, byli na svých potomcích závislí daleko více, než obyvatelé měst. Pro venkovské rodiny byli obzvláště synové nezanedbatelnou pracovní silou, navíc zde neexistoval žádný systém sociálního zabezpečení a tak synové znamenali pro své rodiče rovněž jistotu ve stáří, kdy převzali namáhavou práci a starší členy rodiny podporovali. Dcery se po svatbě stěhovaly do rodiny manžela a své rodině tak nemohly být v tomto nadále prospěšné. Preference synů byla v čínské společnosti natolik zakořeněná, že se jí lidé nemohli zřeknout ze dne na den jen proto, že to nařídil stát. To vše, v souvislosti s patrilokálním uspořádáním rodiny, tradičním myšlením a zejména pak s kultem předků, který byl obzvláště na venkově stále živý, přispělo k důraznému odporu vůči těmto nařízením. Scharping k tomu dodává, že tento odpor byl tak velký, že donutil vládu ke kompromisům. Od roku 1984 byly vyhlášeny četné výjimky, jež povolovaly dva porody, přičemž tyto výjimky se týkaly v první řadě venkovských oblastí (2005: 16).

3.2 Politika plánovaného rodičovství a její fungování

3.2.1 Výjimky z kontroly porodnosti a uvolňování politiky plánovaného rodičovství

Výjimky, které byly do nařízení prosazujících jediné dítě implementovány již na samém počátku, se týkaly národnostních menšin. Opatření omezující porodnost se tak týkala především hanské většinové populace, přičemž národnostním menšinám byly povoleny děti dvě, tři, případně i čtyři, v závislosti na tom, zda žily v řídce osídlených oblastech (Horálek 2013: 126). Settles a Sheng uvádějí dva hlavní důvody, proč vláda přistoupila k takovému opatření. Jako první jmenují snahu o to, aby bylo zamezeno nebezpečí, že národnostní menšiny zaniknou. Druhým, a zřejmě daleko podstatnějším důvodem, byla snaha zamezit případnému konfliktu s národnostními menšinami, ke kterému by omezení porodnosti mohlo vést (4: 2008).

Národnostní menšiny byly vyjmuty z nařízení mít pouze jediného potomka na základě dvou principů, *etnického* a *územního*. *Etnický princip* říká, že menšina má právo na více než jedno dítě, ať žije kdekoli, přičemž přesný počet dětí je stanoven na základě *územního principu*. *Územní princip* stanovuje, že každý obyvatel příslušné autonomní oblasti, nehledě na jeho etnickou příslušnost, má právo mít tolik dětí, kolik je povoleno dominujícímu místnímu etniku. Proto i Hanové mohou mít v takových oblastech více než jedno dítě. Stát tím nepřímou motivuje rodiny z přelidněných provincií, které chtějí mít více dětí, k emigraci do oblastí, kde převažují národnostní menšiny (AO) (Horálek 2013: 126, 130). To vede k neblahé situaci, kdy se národnostní menšiny stávají cizinci na svém vlastním území a přikláníme se k názoru, že je to jeden z nástrojů KS, jak narušit zbytek suverenity těchto národů.

Kromě této důležité výjimky, která se vztahuje na národnostní menšiny, existuje v uplatňování politiky plánovaného rodičovství řada dalších výjimek na místní úrovni. V minulosti bylo možné hovořit o tom, že tato politika byla striktnější ve městech s vysokou hustotou obyvatelstva a mírnější naopak v řídce osídlených oblastech. Toto dnes již zcela neplatí, protože některá velkoměsta, mezi nimiž si Shanghai drží své prvenství²³, v důsledku demografických výkyvů v jejich populaci, politiku plánované porodnosti zmírnila. Postihnout problematiku uplatňování kontroly porodnosti v ČLR je tak poměrně nesnadné, jelikož přesto, že podléhá centrálnímu plánování, vlády na místní úrovni mají v této věci četné pravomoci. Na základě směřování populační politiky státu vypracovávají plány vlastní, které jsou s plány na celostátní úrovni v souladu, ale jednotlivé místní plány se mezi sebou mohou do značné míry lišit.

3.2.2 Zákon o populaci a plánovaném rodičovství

V současnosti je v ČLR platný Zákon o populaci a plánovaném rodičovství (*Zhōnghuá rénmin gònghéguó jìhuàshēngyù fǎ* 中华人民共和国人口与计划生育法), který byl přijat ÚV KS v roce 2001 a v platnost vešel následujícího roku, 1. září 2002. V zákoně je obecně definován vztah ČLR ke kontrole porodnosti, dále je zde vymezena otázka formulace plánů populačního vývoje a jejich implementace na celostátní i místní úrovni, rovněž je zde vymezeno omezení (biologické) reprodukce v rámci čínské společnosti, odborné služby poskytované státem ve věci uplatňování kontroly porodnosti, problematika sociálního zabezpečení obyvatel a v neposlední řadě právní odpovědnost za dodržování příslušných nařízení.

Ačkoli tento zákon neodráží situaci v ČLR s absolutní přesností, jelikož jde pouze o právní rámec dané problematiky, přináší nám současný pohled státu na otázku kontroly porodnosti a jejího

²³ Od roku 2008 je zde párům povoleno druhé dítě v případě, že jejich první dítě je dcera.

praktického uplatňování, který je legislativně ukotven, přičemž na tomto základě může být plnění politiky kontroly porodnosti v současnosti rovněž vymáháno. Abychom přiblížili situaci v současné ČLR, níže se zamýšlíme nad některými z článků tohoto zákona, které považujeme pro vykreslení situace v zemi v souvislosti s danou problematikou za podstatné a pro úplnost je citujeme v přesném znění.²⁴

Kontrola porodnosti je v zákoně vymezena mimo jiné jakožto nástroj k dosažení vyrovnanosti výše populace a hospodářství státu. V tom můžeme spatřovat jistou návaznost současného pojetí kontroly porodnosti na Ma Yinchuovu populační teorii, ve které Ma rovněž jako primární důvod snížení populačního růstu uvádí dosažení vyrovnanosti populace ve vztahu k růstu hospodářství a ke zdrojům. Článek 1 v této souvislosti říká: *„Tento zákon je přijat v souladu s Ústavou, za účelem dosažení koordinovaného rozvoje populace na straně jedné a hospodářství, společnosti, zdrojů a životního prostředí na straně druhé. Podpora plánovaného rodičovství, ochrana legitimních práv a zájmů občanů a posílení štěstí rodin, přispívají k blahobytu národa a pokroku společnosti.“*

Politika plánovaného rodičovství se vztahuje na značnou část čínské populace, článek 17 sice výslovně říká, že: *„Občané mají právo na reprodukci“* vzápětí ale dodává: *„jakož i povinnost praktikovat plánované rodičovství v souladu se zákonem. Oba manželé nesou stejnou odpovědnost za plánování rodiny.“* Obyvatelé ČLR tak mají právo na reprodukci, ale pouze do té míry, která je jim umožněna na základě politiky plánovaného rodičovství. Ačkoliv výjimky pro druhý porod existují, lidé, kteří na něj mají nárok, musejí podle článku 18 nejprve požádat o povolení a jejich požadavek musí být schválen. Jak je zřejmé z následující formulace, konkrétní předpisy mohou být delegovány na nižší územně správní celky. *„Stát udržuje svou současnou reprodukční politiku, podporuje pozdější manželství a rodičovství a prosazuje páry s jediným dítětem. Tam, kde jsou splněny požadavky stanovené právem a regulacemi pro druhý porod, pokud je o to požádáno, může být uskutečněn. Konkrétní opatření v tomto ohledu mohou být stanovena zastupitelstvem provincie, autonomní oblasti nebo samosprávného města nebo jeho stálým výborem (...).*

Článek 2 zdůrazňuje, že: *„ČLR je hustě zalidněnou zemí a politika plánovaného rodičovství je základem politiky státu...“* Stát usiluje o propagaci politiky kontroly porodnosti na nejrozličnějších úrovních, přičemž k tomu využívá celé řady veřejných institucí. V zákoně je ukotveno, že tyto instituce jsou povinny obyvatelstvo ve věci politiky plánovaného rodičovství informovat a poučit. Problematické se jeví to, že v zákoně není vymezen rozsah tohoto poučení a zřejmé je pouze to, že

²⁴ Vycházíme přitom z oficiálního anglického překladu tohoto zákona, který je k nahlédnutí zde: http://www.gov.cn/english/laws/2005-10/11/content_75954.html a pro možnost nahlédnutí přikládáme odkaz na jeho čínskou verzi zde: http://www.npc.gov.cn/wxzl/wxzl/2000-12/06/content_4421.html

všechny jmenované instituce by měly dané problematice věnovat určitý prostor, přičemž se jedná o jejich zákonnou povinnost a nikoli o pouhé doporučení ze strany státu na dobrovolné bázi. Více k tomu říká článek 13: *„Pracoviště zodpovědná za plánované rodičovství, vzdělání, vědu a techniku, kulturu, veřejné zdraví, občanské záležitosti, tisk a publikační činnost a za rádiové a televizní vysílání, jsou povinny učinit opatření vedoucí k poučení veřejnosti o důležitosti programu populačního plánování a plánování rodiny. Sdělovací prostředky jsou povinny dát populačnímu programu a plánování rodiny prostor pro veřejné blaho...“*

Stát se zároveň snaží zapojit do realizace politiky plánované porodnosti nejrozličnější organizace, které jsou povinny vládě při programech usilujících o kontrolu porodnosti asistovat. V článku 7 se v této souvislosti říká, že: *„Veřejné organizace, jako jsou odbory, Komunistický svaz mládeže, svaz žen a asociace pro plánování rodiny, stejně jako podniky, instituce a jednotliví občané, musejí asistovat vládě při provádění programů populačního plánování a plánovaného rodičovství.“* Článek 8 stanovuje, že v případě jednání v souladu s plánovaným rodičovstvím a dosahování vynikajících výsledků v tomto ohledu, stát odměňuje nejen páry, které jsou za plnění příslušných nařízení omezujících porodnost primárně odpovědné, ale také nejrozličnější organizace a instituce, čímž na tyto blíže nespecifikované organizace a instituce přesouvá motivaci jednotlivců. *„Stát odměňuje organizace a jednotlivce, kteří dosáhli vynikajících úspěchů v rámci programu populačního plánování a plánovaného rodičovství.“*

Jednou z povinností, která vychází z tradičního čínského rodinného modelu, je povinnost potomků zajistit ve stáří své rodiče, díky čemuž byl v Číně vysoký počet potomků, obzvláště synů, vždy žádoucích. Stát na toto reaguje, když se v přímé souvislosti s politikou plánované porodnosti zabývá mimo jiné sociálním zabezpečením lidí v důchodovém věku, vzhledem k jejich nedostatečnému důchodovému zabezpečení ze strany státu v článku 25: *„K usnadnění plánování rodiny stát zřizuje a zlepšuje systém sociálního zabezpečení, zahrnující základní důchodové pojištění, základní zdravotní pojištění, mateřské dávky a sociální dávky. Stát podporuje pojišťovny, které nabízejí systém pojištění, které usnadňuje plánování rodiny.“* Stát podle článku 28 zvýhodňuje rodiny ve venkovských oblastech, obzvláště ty zasažené chudobou, které plánovanou porodnost praktikují *„Místní vlády musejí na všech úrovních pomoci venkovským domácnostem, které praktikují plánovanou porodnost...Domácnostem zasaženým chudobou, které praktikují plánovanou porodnost, musí být dána přednost pokud jde o poskytnutí úvěrů zmírňujících chudobu, poskytnutí podpory prostřednictvím pracovních příležitostí a dalších projektů zasazujících se o zmírnění chudoby, a přístup k sociálnímu zabezpečení.“*

Poměrně velká pozornost je v zákoně věnována tomu, jak politiku plánovaného rodičovství provádět, přičemž stát primárně prosazuje užití antikoncepce, ale v článku 19 se v dané souvislosti rovněž zmiňuje o nutnosti bezpečnosti provádění potratů: *„Plánování rodiny musí být vykonáno především prostřednictvím antikoncepce. Stát vytváří podmínky pro to, aby jednotliví občané vědomě volili bezpečné, účinné a vhodné způsoby antikoncepce. Tam, kde jsou prováděny potraty, musí být zajištěna bezpečnost jejich příjemcům.“*

Nejen, že stát užití antikoncepce prosazuje, ale podle článku 20 je užití antikoncepce ze strany párů v produktivním věku závazné: *„Páry v reprodukčním věku musejí svědomitě přijmout metody antikoncepce a akceptovat odborné služby a pokyny pro plánování rodiny. Výskytu nechtěných těhotenství musí být předcházeno a musí být snížen.“* Stát zároveň věnuje finanční prostředky na základní antikoncepci, na kterou mají páry v reprodukčním věku bezplatně nárok, což zdůrazňuje článek 21: *„Páry v reprodukčním věku, které praktikují plánované rodičovství, musejí obdržet, a to bezplatně, základní položky odborných služeb určených státem...“* V článku 34 se praví, že: *„Páry, které již děti mají, jsou vyzývány k tomu, aby si vybraly některou z dlouhodobých metod antikoncepce.“*

V souvislosti s problematikou preference mužských potomků v čínské společnosti, se stát výslovně staví proti špatnému zacházení s neplodnými ženami nebo se ženami, jež neporodí mužského potomka a rovněž proti zabíjení holčiček. Článek 22 říká, že: *„Diskriminace nebo týrání žen, které porodí děvčátka nebo které trpí neplodností, jsou zakázány. Diskriminace, špatné zacházení s děvčátky nebo jejich opouštění je zakázáno.“* V souvislosti s danou problematikou stát v článku 35 zakazuje zjišťování pohlaví nenarozených dětí, stejně jako potraty z důvodu preference určitého pohlaví dítěte: *„Užití ultrazvuku a jiných metod k identifikaci pohlaví plodu dítěte pro nelékařské účely je přísně zakázáno. Ukončení těhotenství, s ohledem na výběr pohlaví dítěte, pro jiné, než léčebné účely, je přísně zakázáno.“* Článek 36 definuje v této souvislosti trestné činy, za které bude jednotlivec vyšetřován pro trestní odpovědnost v souladu s právními předpisy, jedná se o: *„1. Nezákonné provádění operací souvisejících s plánovanou porodností jiné osobě 2. Užití ultrazvuku či jiných metod ke zjištění pohlaví plodu dítěte pro jiné než lékařské účely. 3. Vykonávání falešných operací ukončujících těhotenství, poskytování nepravdivých lékařských zpráv nebo padělání osvědčení o plánovaném rodičovství.“*

3.2.3 Hesla propagující politiku plánovaného rodičovství

Politika plánovaného rodičovství byla, a stále je, propagována za pomoci nejrůznějších hesel, která můžeme nalézt na veřejných prostranstvích po celé zemi. Tato hesla nám ve věci politiky plánovaného rodičovství v ČLR mohou posloužit pro to, abychom si udělali lepší představu o tom, jaký je na jednotlivé rodiny ve věci dodržování politiky plánovaného rodičovství vyvíjen tlak ze strany státu na celostátní i místní úrovni, stejně jako tlak celospolečenský, k čemuž musíme podotknout, že tento tlak byl nejsilnější obzvláště v začátcích uplatňování politiky plánovaného rodičovství na počátku 80. let. Pro vykreslení situace uvádíme následující hesla spolu s překlady.²⁵ Hesla pocházejí z celého období, po něž je politika plánované porodnosti uplatňována, jsou poměrně krátká a úderná a podle našeho názoru nepotřebují další komentář.

只生一个孩子好。

Porodit pouze jedno dítě je lepší.

打出来，型出来，流出来 就是不能生下来。

Vytáhnout, potrestat, potratit, cokoliv, než to nechat narodit.

宁可血流成河，不准生一个。

Radši nechat téct krev jako řeku, než porodit o jedno víc.

少生孩子多种树，少生孩子多养猪。

Rodit méně dětí znamená zasadit více stromů, rodit méně dětí znamená chovat více vepřů.

一人超生 全村结扎。

Pokud jeden člověk překročí (plánovanou) porodnost, tak celá vesnice bude sterilizována.

一胎上环，二胎结扎，超怀又引又扎，超生又扎又罚。

Po prvním porodu pesar, po druhém porodu potrat a sterilizace, ty, kdo porodí více, budou jak sterilizovány, tak dostanou pokutu.

计划生育好！

Politika plánovaného rodičovství je lepší!

²⁵ Fotodokumentace k nahlédnutí zde: <http://offbeatchina.com/one-child-policy-promotion-slogans-in-chinas-contryside>.

4. Porovnání tradičního modelu čínské rodiny s rodinou v současnosti, s ohledem na dopady politiky plánovaného rodičovství

4.1 Faktory, které se podílejí na proměně rodinného modelu v ČLR

Kultura, tradiční myšlení, vnímání lidí a stejně tak rodina podléhají neustálému vývoji, na němž se podílí mnoho proměnných. Čínská rodina prošla od přelomu 19. a 20. století poměrně zásadní proměnou. Musíme si však pokládat otázku, do jaké míry tato proměna souvisí s politikou plánovaného rodičovství a do jaké míry je zapříčiněna jinými faktory. Odpovědět na ni je věcí poměrně komplikovanou. Zdá se, že proměna fungování čínské rodiny má kromě dopadů politiky plánovaného rodičovství i jiné příčiny, a za zlomový můžeme v tomto ohledu považovat odklon od tradičního myšlení, který vyvrcholil počátkem 20. století, během něhož byly hodnoty, na kterých bylo fungování tradičního rodinného modelu založeno, zásadně zpochybněny.

Dalším významným faktorem, který se na proměně čínské rodiny podílí, je rozvoj městské kultury. Rozvoj měst započal v ČLR ve větším měřítku teprve ve 2. polovině 20. století a hlavní nárůst městské populace nastal během 90. let. Za důležitý mezník lze v tomto ohledu považovat rok 2013, kdy prvně žilo v rámci ČLR více lidí ve městech, nežli na venkově (Horálek 2013: 144). Vzhledem k tomu, že život městského obyvatelstva se od života obyvatel venkova v mnohém liší, lze z hlediska fungování čínské rodiny považovat překročení této hranice za důležitý zlom. Dalším faktorem, který má na fungování čínské společnosti a rodiny bezesporu vliv, je reformní úsilí po roce 1978, které přivedlo do ČLR zahraniční kapitál a díky němuž prošla země zásadním vývojem, kdy se zlepšily ekonomické podmínky života alespoň části obyvatel země.

V důsledku kontroly porodnosti můžeme hovořit o poměrně zásadním poklesu růstu populace, ačkoli cíl udržet populaci pod hranicí 1, 2 miliardy obyvatel do roku 2000, který byl vytyčen na přelomu 70. a 80. let, zůstal nenaplněn. Populační růst klesl z 11, 6% v roce 1979 na 5, 9% v roce 2005. Zároveň klesla úhrnná plodnost, která ještě na počátku 50. let dosahovala 6 dětí na jednu ženu.²⁶ K prudkému propadu úhrnné plodnosti tak došlo ještě před zavedením politiky plánovaného rodičovství, jelikož v roce 1979 dosahovala její hodnota 2,8. Toto číslo od 80. let nadále klesá, přičemž k roku 2001 činilo 1,8, k čemuž dodáváme, že v současnosti se blíží hodnotě 1,6 (Settles, Sheng 2008: 5). ČLR tak již překročila hraniční hodnotu úhrnné plodnosti 2,1 potomků na jednu ženu, která je potřebná k tomu, aby se populace přirozeně obnovovala.

²⁶ V této souvislosti však musíme zdůraznit, že úmrtnost dětí, vzhledem k nedostatku zdravotní péče, byla v této době v rámci ČLR vyšší, než v pozdějších letech.

Lze si pokládat otázku, zda je snižování růstu počtu obyvatel pro čínskou společnost přínosem, či nikoliv. Přes řadu pozitiv se ve světle soudobého vývoje situace zdá, že negativ, která ze snížení populačního růstu vyplývají, existuje celá řada. Ačkoli se v souvislosti s proměnou čínské rodiny budeme zabývat také celospolečenskými změnami, které s politikou plánovaného rodičovství více či méně souvisejí, naším hlavním cílem není hodnotit dopady této politiky dle těchto měřítek, ale především je zasadit do souvislosti se změnou tradičního rodinného modelu a vnímání rodinných hodnot ze strany čínských obyvatel.

Vlivem politiky plánovaného rodičovství byl sice snížen populační růst, nicméně samotný počet obyvatel ČLR roste i nadále. Poslední, od censu roku 1953 v pořadí šesté, sčítání lidu proběhlo 1. listopadu 2010, kdy celková populace země činila 1 370 536 875.²⁷ Pokud porovnáme výsledky tohoto censu s výsledky předposledního censu z roku 2000, můžeme si povšimnout, že celková populace v rozmezí let 2000 – 2010 vzrostla o 73 899 804 obyvatel. V této souvislosti je však nutné zdůraznit, že výše celkové populace země je pravděpodobně ještě daleko vyšší.

Dle názoru četných západních i čínských odborníků velikost čínské populace sčítání lidu podhodnocuje. Mnoho ukazatelů vzbuzuje domněnku, že je obyvatel v rámci ČLR daleko více. K tomuto názoru dospěli někteří demografové poté, co porovnali údaje ze sčítání lidu s jinými ukazateli počtu obyvatel, například s celkovou spotřebou obilí a rýže v zemi. Je nutné brát v potaz, že řada lidí se snaží nařízení vyplývající z politiky plánovaného rodičovství obcházet a tak některé děti nemusí být vůbec úřadům hlášeny (Rampini 2008: 19). V souvislosti s podobou současné čínské rodiny jsou pro nás však daleko důležitější údaje o průměrném počtu členů domácnosti, zastoupení mužů a žen v čínské společnosti, počtu rodin s jedním dítětem a rovněž údaje o věkové struktuře obyvatelstva. Tyto údaje nám o současné čínské rodině vypovídají mnohé a z toho důvodu se budeme podrobněji zabývat právě jimi. Z výše uvedených důvodů je však nutné i tyto údaje pojímat s jistou obezřetností.

Zpomalení růstu populace v důsledku uplatňování kontroly porodnosti vedlo v mnoha případech ke snížení počtu členů rodiny a mělo na proměnu tradičního rodinného modelu poměrně zásadní vliv. O politice plánovaného rodičovství se často hovoří jako o politice 8-4-2-1, což odkazuje na snižování rodinných příslušníků v každé generaci takovou řadou, kdy následující generace je oproti předchozí poloviční (Horálek 2013: 131). Zmenšování rodiny co do počtu jejích příslušníků, se

²⁷ Shrnutí výsledků censu z roku 2010 k nahlédnutí např. zde: http://www.stats.gov.cn/english/NewsEvents/201104/t20110428_26449.html Census nezahrnuje údaje o obyvatelstvu HK, Macaa a Taiwanu.

dotýká celé řady aspektů, které s fungováním rodiny souvisejí, a to jak v jejím rámci, tak v jejím vystupování navenek. Zároveň se více či méně podílí na změně všech rolí v rámci rodiny.

4.2 Narušení tradičních rodinných funkcí

4.2.1 Ekonomická funkce rodiny a rodinný kolektivismus

V minulosti byla v Číně ideálem početná, vícegenerační rodina, jejíž členové byli soustředěni okolo nejstaršího muže, který měl hlavní rozhodovací slovo o veškerých rodinných záležitostech a ostatní členové rodiny se podřizovali jeho rozhodnutím. V minulosti tak bylo nemyslitelné klást vlastní zájmy nad zájmy rodinného kolektivu a každý jednotlivec byl chápán jako součást rodiny, která určovala jeho místo ve společnosti. Jednou z nejvýraznějších změn, která se v souvislosti čínskou rodinou odehrála, je výrazné snížení počtu členů domácností, kdy stále přibývá domácností, které odpovídají nukleární rodině. Podle posledního censu činila v roce 2010 průměrná velikost domácnosti co do počtu členů 3,10 osob. Pokud budeme sledovat výsledky censů předchozích, je z nich patrný více méně setrvalý pokles těchto hodnot. V roce 1953, stejně jako v roce 1963, činil průměrný počet členů domácnosti 4,3. K nepatrnému zvýšení došlo v roce 1982, kdy průměrná domácnost čítala 4,4 osob, avšak od roku 1982 můžeme sledovat dlouhodobě výrazný pokles, který trvá až do současnosti. V roce 1990 činil průměrný počet členů domácnosti 4,0 a v roce 2000 už jen 3,4 (Scharping 2005: 6).

Přesto, že setrvalé snižování počtu členů domácností nelze dát do přímé souvislosti pouze s kontrolou porodnosti, snížení počtu dětí v rámci rodiny se na něm zcela jistě podílí. Vlivem nuklearizace čínské rodiny již kolektivní vystupování jejích členů nefunguje do takové míry, jako tomu bylo v minulosti. Navíc díky tomuto vývoji přestává ve vztahu k tradičnímu rodinnému modelu platit, že by vícegenerační rodina s mnoha dětmi soustředěná kolem nejstaršího muže, byla v současné čínské společnosti normou. Dříve běžný jev, kdy rodiče žili v domácnostech spolu s rodinami svých synů, je tak stále méně častý.

Jednou z hlavních funkcí vícegenerační rodiny v minulosti bylo společné hospodaření. Rodina nejen, že v minulosti spravovala společně svůj majetek, ale ve většině případů se její hospodaření týkalo rovněž společných pracovních aktivit. To není tolik překvapivé, vzhledem k tomu, že většina obyvatel se živila obděláváním půdy. Společné pracovní aktivity byly pro členy rodiny výhodné nejen z hlediska společných zájmů všech členů rodiny, ale i díky tomu, že v rodině existovaly pevné vazby a závazky jednotlivých členů vůči celému rodinnému společenství. Důvěra, která mezi lidmi v rámci rodiny fungovala, tak byla v tomto ohledu klíčová.

I dnes si můžeme povšimnout, že v ČLR funguje celá řada ryze rodinných podniků. S omezením porodnosti a snížením počtu členů rodiny, je však soukromé podnikání výlučně v rámci rodiny stále více problematické a rodinné podniky jsou nuceny přijímat personál, který v mnoha případech není loajální k rodinným zájmům. Lze si tak pokládat otázku, zda jsou tímto rodinné podniky v současnosti v ohrožení, zda budou vznikat podniky menší velikosti nebo zda se stane praxe společného podnikání lidí, kteří nejsou nijak pokrevně spřízněni, zcela běžnou.

4.2.2 Ochranná funkce rodiny a podpora rodičů ve stáří

Rodina v minulosti plnila funkci materiálního zajištění jednotlivých členů a rovněž funkci ochrannou. Jednotlivec se mohl spoléhat na široký okruh příbuzných, kteří žili v jeho bezprostřední blízkosti. Vlivem nuklearizace rodiny a snížení počtu jejích členů, se v současnosti tento okruh příbuzných snížil a spolu s ním klesá schopnost rodiny poskytovat svým členům oporu a čelit nesnázím. Čínská rodina v minulosti rovněž poskytovala širokou síť kontaktů, z nichž plynuly pro jednotlivé členy rodiny příležitosti a výhody. Čím více měla rodina členů, tím byly její kontakty navenek, které mezi sebou jednotliví rodinní příslušníci sdíleli, širší. Se snížením počtu členů současné čínské rodiny, se rovněž tato síť kontaktů zúžila a možnosti rodiny v tomto ohledu nejsou již tak rozsáhlé.

Spolu s nuklearizací čínských rodin a tím, že synové již nežijí vždy v bezprostřední blízkosti svých rodičů, ale i díky nižšímu počtu synů či zcela chybějícím synům v některých rodinách, byla narušena jedna z nejzákladnějších funkcí rodiny, kdy rodiče byli svými syny podporováni ve stáří. V minulosti o veškerých financích rodiny rozhodoval nejstarší muž, nicméně v současnosti si řada lidí v rámci nukleární rodiny spravuje své finance sama a nejstarší muž již nemá o financích svých potomků přehled, ani výsadní právo o nich rozhodovat. Otázka povinnosti zajistit rodiče ve stáří tak v současnosti stále více spočívá na dobrovolné vůli potomků a rodiče se mohou spoléhat pouze na tu podporu, kterou jim jejich potomci sami poskytnou.

Navíc podpora rodičů v minulosti nezahrnovala pouze jejich materiální zajištění. Tradiční čínské hodnoty zajišťovaly soudržnost mladších členů rodiny se staršími ve všech ohledech. Synovská oddanost znamenala pro syny morální závazek rodiče ctít a sloužit jim. Pro rodiče tudíž znamenala nejen jistotu, že ve stáří nezůstanou bez prostředků k obživě, ale i jistotu, že nezůstanou fyzicky osamoceni. V současnosti se stát stále více věnuje otázce zajištění lidí ve stáří. V Číně začínají vznikat domovy pro seniory, což je věc zcela nová a v rámci čínské společnosti představuje zásadní

zlom, jelikož neschopnost či dokonce neochota postarat se o své rodiče, by v minulosti, díky povinnostem, které vycházely ze synovské oddanosti, znamenaly naprosté morální selhání, které by bylo společností odsouzeno.

Vzhledem ke snižování potomků v rámci rodin, čelí však mladší generace velkému tlaku. V minulosti bylo ideálem pro rodiny, které si to mohly finančně dovolit, mít co nejvyšší počet synů. Byl to velice pragmatický přístup, jelikož s vyšším počtem synů vzrůstala i jistota rodičů ve stáří, kdy si starost o ně mohli synové rozdělit. Vlivem politiky plánovaného rodičovství vzrostl počet rodin s jediným potomkem, na němž a případně na jeho manželovi či manželce, spočívá veškeré zajištění rodičů ve stáří. Settles a Sheng k tomu dodávají, že vzhledem k tomu, že od té doby, co dosáhla první generace na kterou se politika plánovaného rodičovství vztahovala věku pro manželství, je mnoho rodin uspořádáno tak, že následující generace je vždy oproti předchozí poloviční. Z toho důvodu se mladí manželé musejí starat o čtyři rodiče a to bez pomoci sourozenců. Pokud politika plánovaného rodičovství bude fungovat nadále, břemeno péče u párů z druhé generace, na níž se politika vztahovala, bude dvojnásobné nebo dokonce trojnásobné a podpora rodičů ve stáří se tím ještě více sníží (2008: 9).

4.3 Proměna rolí v rámci rodiny

4.3.1 Postavení nejstaršího muže rodiny

V tradiční čínské společnosti platilo, že nejstarší muž rodiny byl v ideálním případě obklopen co nejvyšším počtem mladších příbuzných, kteří mu prokazovali úctu a poslušnost a ve kterých měl oporu ve stáří. V současnosti je v čínské společnosti úcta ke starším stále patrná, a to jak v rámci rodiny, tak v rámci společnosti. Nejstarší muž se však již nemůže spoléhat na zástup mladších příbuzných, kteří mu budou oddáni a kteří mu budou kdykoliv k dispozici, protože těch se mnohdy vlivem politiky plánovaného rodičovství v rodinách nedostává. Nejstarší muž rodiny měl výrazný vliv na životy všech ostatních rodinných příslušníků, kteří se podřizovali jeho autoritě. Usměrhoval chování všech členů rodiny a zajišťoval jednotné vystupování rodiny jako celku. Nyní tento jeho vliv, už proto, že mnohdy nemá členy rodiny ve své bezprostřední blízkosti, není tak velký a můžeme hovořit o tom, že mladí lidé žijí daleko více podle svých vlastních představ, což bylo dříve nemyslitelné. V současnosti přibývají rovněž rodiny, kde mladí manželé žijí ve společné domácnosti s rodiči ženy nebo v jejich blízkosti. Dříve toto možné nebylo, jelikož ženy po svatbě vstupovaly do rodiny manžela. Musíme tak zdůraznit, že patrilokální uspořádání rodiny, které bylo v minulosti zcela běžné, již v současné čínské společnosti obecně platné není.

4.3.2 Postavení synů a dcer v rámci rodiny

V minulosti byli synové upřednostňováni před dcerami. Kromě toho, že tento postoj vycházel z tradičního čínského myšlení, byl rovněž prakticky motivovaný, protože synové měli povinnost podporovat své vlastní rodiče po celý život, kdežto od dcer, poté co se provdaly, již rodiče žádnou podporu očekávat nemohli, jelikož ta náležela rodičům manžela. V tomto ohledu se čínské rodiny, v jejichž rámci neexistuje mužský potomek, musejí s tímto problémem vyrovnat. Obzvláště v souvislosti s nedostačujícím důchodovým systémem vyvstává otázka, kdo se o staré lidi v takovýchto rodinách postará. Tuto povinnost přijímá ve většině případů dcera a případně její manžel, což je ve srovnání s tradičním rodinným modelem zcela zásadní změna.

Přesto, že preference synů je v čínské společnosti nadále patrná, díky změně socioekonomického postavení žen a díky tomu, že v dnešní době dosahují stejného vzdělání jako muži, se začíná i tato hluboce zakořeněná představa měnit. V důsledku uplatňování kontroly porodnosti, ať už z důvodu, že rodina nemá mužského potomka nebo z důvodu pozitivní diskriminace žen ze strany státu, se postavení žen ve vztahu k rodičům výrazně mění. Pokud jde o podporu rodičů ve stáří, čeká se od dcer v tomto ohledu mnohdy to samé, jako od synů a v současnosti již není pravidlem, že by dcery po svatbě přestaly své rodiče podporovat. Xie a Zhu zdůrazňují, že obzvláště pokud jde o městskou populaci, nejen, že provdané dcery nadále podporují své vlastní rodiče, ale ve srovnání s podporou ženatých synů, je podpora ze strany provdaných dcer dokonce vyšší (2006: 16).

Ve venkovských oblastech je situace složitější. Postavení dcer v rámci rodiny se začíná měnit i zde, jelikož dcery na venkově rovněž přijímají odpovědnost starat se o své rodiče. Často odcházejí za prací do měst a přesto, že jejich plat mnohdy není vysoký, posílají svým rodičům finanční podporu. Synové jsou však na venkově synové nadále pojmáni jako největší jistota rodičů ve stáří a preference mužských potomků je zde proto výrazná. To však v rámci venkova způsobilo, vzhledem ke zvyšující se efektivitě zemědělství, přebytek mužských pracovních sil. Paradoxně tak preference synů na venkově vedla k tomu, že synové, kteří migrují za prací do měst, své rodiče opouštějí (Settles, Sheng 2008: 13).

Z důvodu, že provdané ženy na sebe v současnosti berou povinnost starat se o rodiče, však vyvstává celá řada praktických problémů. V minulosti bylo zcela běžné, že se provdané ženy staraly výhradně o rodiče manžela, s nimiž žily ve společné domácnosti. V současnosti však již tchyně a tchán nemají výlučné právo na péči ze strany snachy, jelikož ta musí mnohdy podporovat své vlastní rodiče. V současnosti tak mladí manželé řeší i ryze praktické otázky, jako například to, zda budou žít v blízkosti rodičů manžela či manželky. Nebo otázku toho, kde budou trávit Svátky jara,

nejdůležitější čínské svátky, během nichž je pravidlem, že širší rodina tráví čas pohromadě. Jedním z řešení je, že manželé tráví svátky se svými rodiči každý zvlášť, ale měli jsme možnost setkat se i se situací, kdy manžel trávil oslavy příchodu nového roku v rodině manželky.

Přesto, že se může zdát, že otázka pohlaví dětí ztratila v rámci městského obyvatelstva oproti dřívějším dobám na důležitosti, starší generace se v tomto ohledu oproti mladší generaci stále mnohdy pevně drží tradičních hodnot. Měli jsme možnost setkat se se situací, kdy si mladí lidé přáli dítě bez ohledu na to, zda to bude syn nebo dcera, ale jejich rodiče trvali na tom, že musejí mít vnuka. Nesmíme tak zapomínat na to, že ačkoliv se postoje současné generace mění, neznamená to, že by se měnily postoje generace jejich rodičů či prarodičů, z jejichž strany je na mladé manžele mnohdy vyvíjejí tlak.

4.3.3 Děti v rámci rodiny a zvyšování počtu jedináčků

Potomci byly v minulosti v rámci rodiny pojímány jako další pracovní síla rodiny, synové zajišťovali pokračování linie rodiny a byli jistotou rodičů ve stáří. Toto pojetí se však mění. Settles a Sheng konstatují, že politika plánovaného rodičovství vytvořila novou realitu, kdy má mnoho párů pouze jedno dítě a odkazují na průzkum, který v Pekingu provedl Ma spolu se svými spolupracovníky v roce 1994. Zjišťováno bylo to, které důvody rodiče vedly k tomu mít děti. V této souvislosti pouze 17,4% respondentů udalo jako důvod podporu ze strany dětí v budoucnu nebo zachování patriarchální linie rodiny. Namísto toho 27% respondentů uvedlo jako důvod citové naplnění, 23,4% uvedlo jako důvod realizaci nenaplněných představ a 20,8% prostě konstatovalo, že mít dítě je přirozené (2008: 12).

Vlivem politiky plánovaného rodičovství roste v ČLR počet jedináčků. Zatímco v roce 1970 tvořily páry s jedním dítětem 20,7%, v roce 2003 to bylo již 72,4% a jedináčky bylo více než 95% dětí v předškolním věku, žijících v městských oblastech (Settles, Sheng 2008: 5). S tím je spojena celá řada změn nejen v rodině, ale i ve společnosti. Dříve bylo zvykem, že starší členové rodiny byli obklopeni řadou mladších příbuzných, včetně dětí. Nyní se začíná vlivem kontroly porodnosti situace obracet a jediné dítě bývá často obklopeno zástupci dospělých. I v případě, kdy se sejde širší okruh příbuzných, platí, že v generaci rodičů, kteří se narodili po roce 1980 a na něž se omezení porodnosti v rámci politiky plánovaného rodičovství vztahovala v plném rozsahu, jejich potomci nemají ani sourozence, ale ani bratrance a sestřenice a rovněž tety a strýce.

V současné čínské společnosti existuje paradox, kdy jsou děti, díky jejich nedostatku na jedné straně zbožňovány, a na straně druhé jsou na ně kladeny velice vysoké nároky. V rámci rodiny je jim často věnována větší pozornost, než starším lidem. Děti jsou v současnosti také mnohdy rozmazlovány, což je v tradiční čínské společnosti, kde se všichni v rámci rodiny podřizovali autoritě nejstaršího muže, věc zcela neznámá (Rampini 2008: 164). Děti tak mnohdy neznají přísnou hierarchizaci vztahů v rámci rodiny, která byla v minulosti běžná. V této souvislosti jsou někdy čínští jedináčci označováni jako malí císařové (xiǎo huángdì 小皇帝).

Na druhou stranu však rodiče vkládají do výchovy svého jediného potomka veškerá svá očekávání. Na děti je tak v současné čínské společnosti vyvíjen poměrně výrazný tlak, obzvláště co se týká jejich studijních výsledků. V minulosti byl rovněž v rámci čínské společnosti kladen důraz na vzdělání potomků, které pro rodiny znamenalo prestiž a zároveň zajištění dobré ekonomické situace v budoucnu. Od synů bylo vyžadováno, aby dosahovali toho nejvyššího možného vzdělání a společenského statutu. Rodiny však měly zpravidla více, než jedno dítě a tak nemusely být tyto nároky nutně kladeny na všechny potomky v rámci rodiny. V současné Číně se tohoto tradičního uvažování rodiče nezrekli, nicméně rodiče jedináčků tak směřují veškeré naděje do svého jediného potomka. Rovněž přibývá prarodičů, kteří mají v důsledku politiky plánovaného rodičovství jediné vnouče, takže tyto ambice a očekávání kladené na děti tím více vzrůstají. Pro rodiny s jedním dítětem je velice těžké přijmout jakékoli jeho selhání. Ze všech těchto důvodů se úloha dítěte v Číně v mnohém jeví jako nelehká.

Settles a Sheng uvádějí výsledky průzkumu, který proběhl v roce 1992 v Zhejiangu, kdy 55% rodičů uvedlo, že dobré studijní výsledky svých dětí považují za nejšťastnější momenty v rámci rodinného života a více než polovina rodičů uvedla, že by své děti potrestali v případě, že by dobrých výsledků nedosáhli (2008: 14). V současnosti jsou rodiče ochotni investovat vysoké prostředky do vzdělání svých dětí a to i přes to, že tyto prostředky mnohdy převyšují jejich finanční možnosti. Rampini k tomu dodává, že generace rodičů a prarodičů, kteří byli v letech uplatňování politiky Kulturní revoluce přinuceni přerušit svá studia (v důsledku kampaně Vysídlení mládeže na venkov, o níž jsme hovořili ve druhé kapitole), dnes vybírají veškeré své úspory a investují je do vzdělání svých dětí. Rampini přináší v souvislosti s tlakem, který je na děti v čínské společnosti kladen, další důležitý postřeh, když uvádí výsledky šetření, jež dalo provést ministerstvo zdravotnictví v souvislosti s množícími se případy násilí na čínských univerzitách, podle jehož výsledků má 16 – 25 % čínských studentů duševní problémy na škále od paranoie po depresi (2008: 164, 180). Kromě toho, že je na jedináčky vyvíjen výrazný tlak v dětství, jejich situace může být

nelehká také v dospělosti, protože ve chvíli, kdy jejich rodiče zemřou, musejí se v mnohých případech spoléhat výhradně sami na sebe, případně na rodiny, které sami založí.

Děti se dříve stávaly součástí širší rodiny otce, ale nyní, kdy vzrůstá počet prarodičů ze strany matky dítěte, kteří žádná jiná právnoučata nemají, nárokují si dítě stejně jako prarodiče z otcovy strany. Pojetí dětí, a obzvláště pak jedináčků, jako součástí rodiny prarodičů z obou stran, je stále více časté. Prarodiče jsou v ČLR, co se týká výchovy a péče o potomky, doposud důležití, obzvláště pokud jsou děti malé nebo v případě, že se o ně jejich rodiče nemohou, často v důsledku migrace za prací, postarat. Konkurence mezi prarodiči v tom, kdo se bude o jejich vnuky starat, je v čínské společnosti, oproti tradičnímu rodinnému modelu, věcí zcela novou. A s určitostí lze tvrdit, že díky nárůstu počtu jedináčků, mají rodiče, kteří mají pouze dceru, výrazný celoživotní zájem jak na ní tak na jejím dítěti (Settles, Sheng 14, 16, 19). To, že přestává platit vnímání potomků pouze jako součástí širší rodiny otce, je v souvislosti s proměnou současné rodiny oproti tradičnímu uspořádání zcela zásadní, jelikož její patrilineární uspořádání nelze považovat za obecně platné.

4.4 Proměna společnosti

Veškeré změny, které se týkají proměny rodinných funkcí nebo rolí v rámci rodiny, se na celospolečenské proměně podílejí a naopak, proměna společnosti se podílí na změnách v rámci rodiny. Společnost byla díky narušení pevných a soudržných rodin rozdělena na velice malé celky a téměř se to jeví tak, že stát, ať vědomě či nevědomě, zasáhl svou politikou celistvost nejsoudržnější společenské jednotky, která v rámci čínské společnosti Rampini uvádí, že vedle sociálních a ekonomických problémů vedla kontrola porodnosti k převrácení hodnot a změně chování společnosti. Čína s vysokým počtem jedináčků se podle něj stala individualističtější a sobečtější společností, kde úctu ke starším postupně nahrazuje zbožňování dětí, z důvodu jejich nedostatku (2008: 163 - 164). Za další výrazné společenské změny v Číně, které můžeme dát s politikou plánovaného rodičovství částečně do souvislosti, považujeme stárnutí populace a nevyrovnanost počtu mužů a žen. Vysoký nárůst lidí v postproduktivním věku, bez odpovídajících zdrojů státu k tomu, aby se o staré lidi postaral, má bezprostřední vliv na rodinu, která musí nést břemeno péče o starší příbuzné sama. Nevyrovnaný počet mužů a žen v rámci čínské společnosti, je často dáván do souvislosti s možnými ohrožením stability státu v budoucnu, ale také s dopady na rodinu.

4.4.1 Stárnutí populace

Věková struktura populace představuje snad nejdůležitější ze všech demografických ukazatelů, je to poměrně stabilní veličina, která se v průběhu času mění jen velmi pomalu. Zobrazuje tak velmi přesně vliv dlouhodobých společenských procesů a mnohdy také odráží důsledky drastických událostí, jako jsou války, hladomory a přírodní katastrofy, k čemuž dodáváme, že rovněž zobrazuje umělé zásahy do přirozeného demografického vývoje populace (Scharping 1985: 6) Podle censu z roku 2010 spadá do věkové skupiny dětí a mladistvých (0-14 let) v současnosti 222 459 737 obyvatel. Skupina obyvatel v produktivním věku (15 – 59 let) zahrnuje 939 616 410, což činí z celkového počtu obyvatel 70, 14%. Lidé ve věku nad 60 let představují se svým počtem 177 648 705 13 celých 26% populace a pokud půjdeme ještě dále, tak z těchto 13, 26 % připadá 8, 87% na lidi starší 65 let. Pokud tato čísla srovnáme s výsledky censu z roku 2000, ve věkové skupině dětí a mladistvých došlo k poměrně výraznému poklesu o 6,29 procentních bodů, ve skupině obyvatel v produktivním věku došlo k nárůstu, a to o 3,36 procentních bodů. Vzrůst skupiny obyvatel starších 60 let činil 2, 93 procentního bodu. Pokud z ní vyjmemme skupinu obyvatel starších 65 let, tak zde rovněž došlo k nárůstu o 1, 91 procentního bodu.

Jak jsme již zmiňovali, v současné době se blíží úhrnná plodnost v ČLR hodnotě 1,6, což je hluboko pod hranicí 2,1, kdy je populace ještě schopna přirozené obnovy. V současnosti je podíl Číny na světové populaci přibližně pětinný, ale dle odhadů by se měl do roku 2050 snížit už jen na osminový, přičemž tento vývoj už nelze zvrátit, jedinež zmírnit v případě, že by se čínská vláda rozhodla přejít od kontroly porodnosti k její podpoře. Spolu s tím, jak klesá porodnost, naopak v současné Číně vzrůstá počet lidí v postproduktivním věku. Z důvodu výrazného stárnutí populace, lze demografický vývoj v ČLR při zachování současného trendu označit za rizikový, jelikož Čína, na rozdíl od ostatních zemí, které se potýkají s tímto problémem, zatím nedosáhla ani vysokého životního standardu, ani bohatství a nedokáže tak početnou stárnoucí populaci zaopatřit (Horálek 2013: 128).

Index stárí ukazuje, kolik v populaci připadá osob starších 60 let na 100 dětí, pokud vyjdeme z censu 2010, činil dle našich výpočtů index stárí v tomto roce v ČLR téměř 80²⁸ a toto číslo se bude v budoucnu pravděpodobně nadále zvyšovat. Podle odhadů by měla vzrůst do roku 2050 populace v postproduktivním věku na 437 milionů. Pokud by byly tyto prognózy pravdivé, tak by v roce 2050 měla ČLR nejen největší starobní populaci na světě, ale populace starší 65 let by tvořila třetinu populace země. To představuje nejen sociální, ale též ekonomický problém, neboť každý pátý

²⁸ (79, 85657).

důchodce na planetě by žil v ČLR, avšak jen každý desátý aktivní člověk by v ní pracoval (Horálek 2013: 138). Vzhledem k neexistenci celoplošného důchodového systému v rámci ČLR ani dostatečných zdrojů pro podporu starých lidí, se jeví takovýto vývoj do budoucna jako problematický. Staří lidé se v současnosti stále spoléhají na podporu svých dětí, nicméně s omezením počtu dětí se tato podpora ztenčuje a vývoj v ČLR bude v tomto ohledu možná poměrně dramatický.

4.4.2 Nevyrovnanost zastoupení mužů a žen v čínské společnosti

Nepoměr mezi muži a ženami v čínské společnosti, spolu se zabíjením holčiček a jejich opouštěním, je často dáván s politikou plánovaného rodičovství do přímé souvislosti. Musíme však zdůraznit, že preference synů existovala v čínské společnosti i v minulosti, přičemž se na ní podílelo tradiční myšlení a patrilineární uspořádání čínské rodiny. Na základě posledního censu se dozvídáme, že v roce 2010 připadalo na celkový počet obyvatel 686 852 572 mužů, což činilo 51, 27% a 652 872 280 žen, což činilo 48, 73%. Na sto žen tak připadalo 105,20 mužů a pokud tento poměr srovnáme s údaji z censu 2000, kdy byl poměr mužů a žen 106, 74, můžeme hovořit o tom, že se nepoměr zmenšuje. Největší nepoměr však existuje mezi nejmladšími věkovými ročníky. V roce 2008 dosáhl poměr mezi chlapci a dívkami do jednoho roku věku 123 chlapců na 100 dívek, což zcela převyšuje poměr celkový (Horálek 2013: 130). Můžeme tak tvrdit, že preference synů, tak jako v minulosti, v současné čínské společnosti dle těchto údajů nadále přetrvává a striktní omezení porodnosti tento problém ještě více umocnilo.

Rozdíl mezi zastoupením mužů a žen v čínské společnosti činí 33 989 292. Tvrdit, že pro tento počet mužů neexistuje odpovídající protějšek, by bylo příliš zjednodušující, protože poměrné zastoupení žen v čínské společnosti vzrůstá, díky jejich vyšší naději dožití, v rámci postproduktivní skupiny obyvatel. Přesto však toto číslo není zanedbatelné a nepoměr mezi muži a ženami je často dáván do souvislosti s hrozbou vnitřní nestability v rámci země. Settles a Sheng uvádějí jako možný důsledek nevyrovnaného počtu mužů a žen v čínské společnosti nárůst druhých manželství, jelikož v rámci manželství, kde jeden z partnerů má již jedno dítě a druhý nikoli, platí možnost mít další dítě. Ženy tak, díky nevyrovnanému poměru mužů a žen budou mít možnosti znovu se vdát, které v tradiční čínské společnosti prakticky neexistovaly (Settles, Sheng 2008: 11). Podle našeho názoru se díky tomuto vývoji bude v budoucnosti stávat rodina čím dál větším luxusem. Vzhledem k nedostatku žen v čínské společnosti se lze domnívat, že ženy dají přednost finančně lépe zajištěným jedincům. Pro ty muže, kteří nebudou moci nalézt odpovídající partnerku, bude tato situace zcela jistě frustrující. Obzvláště ve společnosti, kde jsou rodinné hodnoty nadále vysoce ceněny.

Závěr

Jak jsme měli možnost vidět, čínská rodina byla v minulosti základní jednotkou společnosti i státu. Pro život jednotlivce byla zcela určující a zájmy rodinného kolektivu byly v čínské společnosti kladeny nad zájmy jednotlivce. Vztahy v rámci rodiny byly hierarchické a pevně definované na základě konfucianismu. Tradiční čínská rodina byla uspořádána patriarchálně a hlavní rozhodovací úlohu v rámci rodiny měl nejstarší muž, kolem něhož byla rodina soustředěna. Potomci byli povinováni prokazovat rodičům úctu a sloužit jim po celý svůj život. Z důvodu patrilineárního uspořádání rodiny a rovněž v souvislosti s kultem předků, se v čínské společnosti stalo nutností přivést na svět mužského potomka, který byl pokračovatelem rodinné linie a zároveň byl, na rozdíl od dcery, oporou svým rodičům ve stáří. Panovník byl na základě konfucianismu pojmán ve vztahu k poddanému analogicky jako otec ve vztahu k synovi a stát měl na prosazování tradičních rodinných hodnot zájem, což přispělo k tomu, že tyto hodnoty přetrvaly v nezměněné podobě až do počátku 20. století.

Čínský stát se po staletí stavěl pozitivně k vysoké porodnosti, která vycházela z konfuciánských zásad a zároveň byla pro stát výhodná z ekonomických důvodů. Z tohoto tradičního pojetí vycházela rovněž komunistická strana v prvních letech své vlády po roce 1949, a to i přes varování před možnými negativními důsledky vysokého růstu populace vzhledem k neodpovídajícím zdrojům v zemi. Na daném postoji KS se podílelo rovněž pojetí této problematiky v marxismu, který nedostatek zdrojů dává výlučně do souvislosti s jejich špatným přerozdělením vinou buržoazie. *Nová populační teorie*, první rozsáhlá práce v ČLR, která se zabývá otázkou kontroly porodnosti, byla v době svého vzniku vnímána negativně a přes rozdílnost obou teorií, byla dávána do přímé souvislosti s populační teorií Roberta Malthuse, jež byla v ČLR v dané době vnímána jako reakční. První obrat v postoji KS ke kontrole porodnosti nastal v důsledku sčítání lidu v roce 1953, jehož výsledky naznačovaly vysoký růst populace v budoucnu. První kampaně zasazující se o nižší porodnost, které následovaly po ukončení politiky Velkého skoku, však byly odsunuty s příchodem politiky Kulturní revoluce do pozadí.

K rozsáhlému uplatňování kontroly porodnosti tak KS přistoupila teprve v roce 1980, kdy byla vyhlášena politika plánovaného rodičovství. Pro stát se v této době staly stěžejními ekonomické reformy a populační růst byl vnímán jako jejich možné ohrožení. Spolu s tímto vývojem začala sílit otázka nutnosti snížení růstu populace i celosvětově a politice plánovaného rodičovství se dostalo podpory ze strany mezinárodních neziskových organizací. V prvních letech uplatňování politiky

plánovaného rodičovství byla opatření, omezující porodnost, obzvláště tvrdá a zejména na venkově proti nim vznikl výrazný odpor. V minulosti došlo k uvolňování politiky plánovaného rodičovství na venkově a v současnosti dochází k jejímu uvolňování také v rámci měst. Přes tyto změny je politika plánovaného rodičovství nadále právně definována jako základní politika čínského státu, který vybízí obyvatele k užití antikoncepce a politiku nadále propaguje.

Současná čínská rodina prošla ve srovnání s tradičním čínským rodinným modelem poměrně zásadní proměnou, na níž se politika plánovaného rodičovství výrazně podílí. V současnosti již neplatí, že by vícegenerační rodina s mnoha potomky, sdílející společnou domácnost, byla v ČLR normou a přibývá domácností, které odpovídají nukleární rodině. Zároveň přestává platit výlučné rozhodovací právo nejstaršího muže v rámci rodiny. Rovněž došlo k poměrně zásadní změně postavení dcer v rámci jejich původní rodiny, kdy jsou po svatbě spolu se svými potomky pojímány jako součást rodiny svých rodičů. To vše ukazuje na poměrně zásadní změnu oproti patriarchálnímu, patrilokálnímu a patrilineárnímu tradičnímu rodinnému uspořádání. Proměna čínských rodin v souvislosti s dopady politiky plánovaného rodičovství, měla rovněž vliv na změnu společnosti. Výzvami, kterým ČLR v současnosti čelí na celospolečenské úrovni, jsou nevyrovnaný poměr zastoupení mužů a žen a především výrazné stárnutí populace spolu s nedostatečným sociálním zabezpečením starých lidí ze strany státu. Přes výraznou změnu současné čínské rodiny oproti tradičnímu rodinnému modelu, je rodina nadále nejvýznamnější společenskou jednotkou a rodinné hodnoty jsou v čínské společnosti nadále vysoce ceněny.

Seznam použité literatury

Primární prameny

KONFUCIUS (2010) *Hovory Konfuciovy*. Překlad Jaroslav Průšek. Praha: Nová Akropolis o.s.

MA, Yinchu (1997). *Xin renkoulun*. Changchun: Jilin renmin chubanshe.

MALTHUS, Robert T. (2002) *Esej o principu populace*. Brno: „Zvláštní vydání...“.

MARX, Karl (1985). *Kapitál*. Bratislava: Pravda

Sekundární literatura

EBREY, Patricia Buckley (1993). *Inner Quarters: Marriage and the Lives of Chinese Women in the Song Period*. Oakland: University of California Press.

FAIRBANK, John King (2010). *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

GREENHALGH Susan, WINCKLER Edwin, A. (2005) *Governing China's Population. From Leninist to Neoliberal Biopolitics*. Stanford: Stanford University Press.

HORÁLEK, Adam (2013). *Geografie Číny: učební materiál pro studenty sinologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

HRDLIČKOVÁ, Věna, HRDLIČKA, Zdeněk (1992). *Čína císaře Šen-cunga*. Praha: Mladá fronta.

CHAN, Alan, TAN, Sor-hoon (2004). *Filial Piety in Chinese Thought and History*. London and New York: RoutledgeCurzon.

CHENG, Anne (2006). *Dějiny čínského myšlení*. Praha: Dharma Gaia.

KELLER, Jan (1997). *Sociologie a ekologie*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON

KUHN, Dieter (2009). *The Age of Confucian Rule: The Song Transformation of China*. London: Belknap Press of Harvard University Press.

LOMOVÁ, Olga, YEH Kuo – Liang, ZÁDRAPA, Lukáš (2004). *Ach běda, přeběda. Oplakávání mrtvých ve středověké Číně*. Praha: Dharma Gaia.

MAINE, Henry (1906). *Anicent Law. Its Connection with the Early History of Society and its Relation to Modern Ideas*. New York: Henry Holt and Company.

MURDOCK, George Peter (1949). *Social Structure*. New York: Macmillan Company.

OBUCHOVÁ, Ľubica (1999). *Číňané 21. století, dějiny - tradice - obchod*. Praha: Academia.

PETRŮŠEK a kol. (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha : Karolinum.

RAMPINI, Federico (2008). *Čínské století. Autentický průvodce zemí rudého draka*. Praha: Dokořán.

SHAPIRO, Judith: *Mao's War against nature. Politics and the Enviroment in Revolutionary China*. New York: Cambridge University Press.

VÝROST, Josef, SLAMĚNÍK, Ivan (1998). *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál

XU, Shaojin (2011). *Zhongguo jia xunshi*. Xi'an: Shaanxi renmin chubanshe.

ZÁDRAPA, Lukáš, PEJČOCHOVÁ, Michaela (2009). *Čínské písmo*. Praha: Academia.

Internetové zdroje

Settles, Barbara H. a Xuewen Sheng (2008). *The One Child Policy and Its Impact on Chinese Families*." University of Delaware [online].

Dostupné na: www.hdfs.udel.edu/files/pdf/OneChildPolicy.pdf (navštíveno 21. 10. 2013).

Scharping, Thomas (1985). *Chinas Bevölkerung 1953 – 1982, Teil II: Alter, Geschlecht und Sozialstruktur* [online].

Dostupné na: http://www.phil-fak.uni-koeln.de/fileadmin/chinastudien/papers/No_1985-2.pdf (navštíveno 15.3.2015).

Scharping, Thomas (2005). *Bevölkerungsgeschichte und Bevölkerungspolitik in China: Ein Überblick* [online].

Dostupné na: http://www.phil-fak.uni-koeln.de/fileadmin/chinastudien/papers/No_2005-3.pdf (navštíveno 15. 3. 2015).

Xie, Yu a Zhu, Haiyan.(2006) *Do Sons or Daughters Give More Money to Parents in Urban China*. University of Mischigan. [online]

Dostupné na: <http://www.psc.isr.umich.edu/pubs/pdf/rr06-607.pdf> (navštíveno 20. 6. 2015).

Fotodokumentace hesel zasazujících se o dodržování politiky plánovaného rodičovství:

<http://offbeatchina.com/one-child-policy-promotion-slogans-in-chinas-countryside> (navštíveno 3. 7. 2015).

Zákon o populaci a plánovaném rodičovství v anglickém jazyce:

http://www.gov.cn/english/laws/2005-10/11/content_75954.html (navštíveno 13. 7. 2015).

Zákon o populaci a plánovaném rodičovství v čínském jazyce:

http://www.npc.gov.cn/wxzl/wxzl/2000-12/06/content_4421.html (navštíveno 13. 7. 2015).

Souhrn výsledků censu v ČLR z roku 2010:

http://www.stats.gov.cn/english/NewsEvents/201104/t20110428_26449.html
(navštíveno 5. 8. 2015).